

*„Egyedül vagyok, mint a sárga
napraforgó szomorúsága.”*

*Szilágyi Domokos versét elemzi
Málnási Ferenc (18. oldal)*

2016/4.
SZEPTEMBER–OKTÓBER

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: (1) 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az árak 2016. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	1000	1200
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	800	1000
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	800	1000
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	1000	1200
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	600	750
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára <i>(Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.)</i>	820	930
TR 0011	Magassy László – Magassné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	200	250
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	200	250
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	200	250
TR 0015	Magassy László – Magassné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	200	250
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	1300	1550
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	600	750
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	600	750
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	900	1000
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	700	800
TR 0023	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály <i>(Átdolgozott, bővített, színes nyomású kiadás.)</i>	960	1100
TR 0024	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7–8. osztály <i>(Átdolgozott kiadás)</i>	650	800

MAGYARTANÍTÁS

2016. 4. szám

LVII. évfolyam

Lektorált módszertani folyóirat.

A megjelenő cikkeket a szerkesztőbizottság két tagja vagy két felkért külső szakember lektorálja.

Megjelenik elektronikus formában (e-mail-mellékletben megküldött pdf-állományként) évente ötször: január, március, május, szeptember és november hónapban.

A korábbi számok hozzáférhetők az alábbi webhelyen:

<http://www.trezorkiado.fw.hu/indexmtan.html>

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

Szerkesztőbizottság:

Adamik Tamás, Hangay Zoltán,

Merényi Hajnalka, Raátz Judit,

Zimányi Árpád

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: adamiktamasne@t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon/fax: (1) 363-0276, e-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Az elektronikus kiadás előfizetési díja 2016-ra: 1000 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, e-mailben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

TARTALOM

A. Jászó Anna: A magyartanítás gondjairól.....	2
1. Az óraszám tartalmi kérdés	2
2. Profiltisztítás	3
3. Bővebben a magyar irodalom tanításáról és az olvasmányokról	4
Varga Éva: Levél a szerkesztőhöz	8
Két érvelő esszé.....	10
1. érvelő dolgozat	10
2. érvelő dolgozat	12
Paál Zsolt: Nyelvszakadás – népszakadás	13
Málnási Ferenc: Szilágyi Domokos: Napraforgók avagy a költő „égiekkel játszó földi tüneménye”	18
Deák-Sárosi László: Újító film a hagyomány védelmében: Szöts István: Emberek a havason (1941)	19
Retorikai szituáció.....	19
Műfaj	21
Szerkezet.....	21
Érvelés a nagyszerkezetben (logikai és/vagy érzelmi haladás)	22
Érvelés a középső szerkezetben (toposzok)	22
Érvelés a kisszerkezetben (stílus).....	23
Előadásmód, színházi játék	31
A hallgatóságra tett hatás (pathosz).....	31
A rendező (a narrátor és a rezonőr) éthosza.....	32
Összegzés.....	33
Bozsik Gabriella: Tanárjelöltek a 25. helyesírási döntőn Egerben.....	34
Tollbamondás	35
A feladatlap	36
B feladatlap	37
A feladatlap – megoldási kulcs.....	39
B feladatlap – megoldási kulcs.....	40
E számunk szerzői:	
Bozsik Gabriella, tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger ♦ Deák-Sárosi László, tudományos munkatárs, Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet ♦ A. Jászó Anna, professor emeritus, ELTE BTK ♦ Málnási Ferenc, tanár, Kolozsvár ♦ Paál Zsolt, tanár, Kiskunmajsa ♦ Varga Éva, tanító, Budapest	

A magyartanítás gondjairól

A Magyartanítás 2011/1. számában írtam már a magyartanítás gondjairól, az irodalom tartalmának csökkentéséről, a feladatlapozás káros voltáról, az elsős olvasásitanítás módszeréről. Azóta a gond még több lett. Három problémát érintek: az óraszámot, a tervezett érettségi újíításokat és az irodalom tantervi anyagát.

1. Az óraszám tartalmi kérdés

Néhány nappal ezelőtt megdöbbenéssel olvastam egy doktori disszertációban, hogy egy budapesti iskola első osztályában heti 4, azaz négy magyaróra volt az elmúlt tanévben. Heti négy óra elsősben az olvasás és az írás megtanulására! A 2012-es tanterv 1–2. osztályra heti 7-7 órát ad, 3–4. osztályra heti 6-6 órát; ekkor lép be a nyelvtan és a fogalmazás, ezért érthetetlen az óraszám csökkentése. Megtudtam, hogy ha tagozatos az osztály, akkor átcsoportosítható az óraszám a tagozat javára (a szóban forgó osztály testnevelési és művészeti tagozatos volt).

Tájékozgatásul ideírom az 1945 utáni heti óraszámok alakulását első, második, harmadik és negyedik osztályban: 1950: 11, 12, 14, 12; 1956: 11, 12, 12, 12; 1963: 10, 10, 11, 11; 1978-ban éves óraszámot adtak meg, ez kb. heti 9 órát jelentett. Látható, hogy 1950-ben 3.-ban emelték az óraszámot, amikor belépett a nyelvtan, a későbbiekben legalább nem csökkentették.

Megjegyzem, az Eötvös József-féle 1869-es tanterv az osztott osztályokban magas óraszámot határozott meg (11, 11, 10, 10), s ezt nagyjából meg is tartották a későbbi tantervek. Ez azt jelentette, hogy átlagban napi két magyaróra volt, elsősben ebben a magas óraszámiban tanították a beszéd- és értelemgyakorlatokat, az olvasást és az írást. Ez a napi két óra az optimális óraszám. 1963-ban vitatható módon megszüntették a beszédgyakorlatokat, s azóta fokozatosan csökkenték a magyar heti óraszámát.

A jelenlegi NAT folytatta ezt a tendenciát, a hajdani optimális óraszámot alaposan lefaragta, s még ebből is szabad az iskolának elvenni. Mind a NAT által meghatározott alacsony óraszámot, mind a tagozatos osztályokban való esetleges csökkentést hibának, sőt vétkeknek tartom. Nem csoda, hogy a különféle PISA- és egyéb felméréseken rosszul teljesítenek a gyerekek, hiszen nincsen biztosítva a folyamatos gyakorlás! Elsősben hiányzik az alapozás, s a felsőbb osztályokban csökken a gyakorlásra fordítható idő. Azt is meg-

kellene érteniük az illetékeseknek, hogy az első osztály alapozása meghatározó: az itt elmulasztott készségfejlesztést nem lehet később pótolni! (A felmérések értékelői előszeretettel hátrítják a felelősséget a hátrányos környezetre. A környezet valóban befolyásolhatja a gyenge eredményt, de az iskola felelőssége alapvető. Gondoljunk arra, hogy hány zseniális ember került ki nagyon hátrányos környezetből, s csakis az iskolának köszönhették képzettségüket.)

Arról már nem is beszélek, hogy a felső tagozattól évfolyamokon heti 4 óra van irodalomra és nyelvtanra, elméletre és készségfejlesztésre (7.-ben 3 óra). A 20. század elején minden héten kellett fogalmazást írni a gyerekeknek, most alig írnak, ritkán kapnak visszajelzést (mindig a következő órán kellene javítani).

Hogyan van összhangban ez az alacsony óraszám a tanterv által hangoztatott kompetenciafejlesztéssel?

Mi a cél? Az, hogy ne olvassanak, ne írjanak a gyerekek, a következő nemzedékek ne ismerjék már a 19. századi magyar irodalmat sem? Miért mindig a magyar óraszámát faragják, ha „tantervi reform” van? Miért nem tiltakoznak a magyartanárok? Már vannak a tantervben pénzügyi ismeretek, kajakozás, lovaglás, sakk – csak lassan magyaróra nem lesz. Van még lefelé hely a PISA skáláján, lehet „teljesíteni”.

Szükségesnek látok röviden érinteni egy terminológiai kérdést. Divatba jött az utóbbi években a funkcionális analfabéta terminus. Az a funkcionális analfabéta, aki megtanulta ugyan az olvasást, de mivel nem gyakorolta, elfelejtette. Szerintem ilyen nincs. Ha jó az elsős olvasásitanítás, ha jó a módszer és alapos a gyakorlás, nem lehet az olvasást elfelejteni. Ez egyszerűen egy tengerentúlról származó alibi terminus a rossz módszerre és a nem-tanításra.

Június 11-én folyamatosan közölte a rádió, hogy elsősben 30 perces órákat tervez a minisztérium. El tudom képzelni a megoldást: félkor kienyegedik az elsősöket, zajonganak, zavarják a még tantermekben ülő felsősöket. Háromnegyedkor betereleik az elsősöket, akkor a nagyobbakat eresztik ki, azok zajonganak. Végiggondolták? Egy iskolában egységes rendnek kell lennie.

Egyébként egy első 45 perces óra három részből áll: 20-5-20 perces felbontásból. A két húsz perc között ötperces pihenés – mozgás, jár-

kálás, kéztorna stb. – van. Ezt kell mindenütt tartatni, s nem lehet probléma. A probléma a napi öt-hat óra, ezt kellene csökkenteni.

Egyébként hogyan képzelik? Hétszer 30 perces óra lesz olvasás-írásból? 315 perc helyett 210! Ez már megint drasztikus csökkentés lenne! Átgondolták?

Még egy apró probléma van. Elsőben a tanítónők munkája szinte be van programozva, be kell tartaniuk bizonyos lépéseket. Át kellene strukturálniuk az elsős órák menetének lépéseit. A mechanikus időbeli átrendezés mögött komoly tartalmi átrendezésnek kell lennie. A tanítónők eszköztárában sok játékos módszer van, amelyekkel oldhatják a fáradtságot. (Én 23 éven át tanítottam tanítóképzőben, sok elsős és egyéb órát láttam, egyáltalán nem okozott gondot 20-5-20 perces struktúra.)

Ismétlem: az óraszám tartalmi kérdés. Gyakornálkül nem lesz jobb eredmény.

2. Profiltisztítás

Ennél rémisztőbb eufemizmust nem olvastam még a magyartanítás lebutítására, tönkretételére. A kis magyar abszurdhoz tartozik az a tény is, hogy a Magyartanárok Egyesületének elnöke és alelnöke tisztogatja szorgalmasan már csaknem húsz éve a magyar nyelv és irodalom tanítását, s úgy tűnik, célhoz értek. Nem vádaskodom, csak őket idézem: profiltisztítás. S meg vannak vele elégedve. Jól kitisztították a hazai irodalom és nyelv tanítását, sikerült.

Mit jelent a célhoz érés? Nem kéri majd az érettségien az érvelő esszé írását. Nem osztályozzák majd a helyesírást. Nem kell ismerni az összetett mondatokat (csak emelt szinten). Nem tanítanak irodalomtörténetet (csak emelt szinten). Tehát középszinten – vagyis a nagy tömegeknek – nem kell tudni fogalmazni, nem kell tudni a helyesírást és a nyelvtant, nem kell ismerniük a magyar irodalom történetét. Mindez kiderül a Magyar Nemzet 2016. június 24-i számának terjedelmes riportjából. Ebben a riportban használta nagy megelégedéssel a Magyartanárok Egyesületének elnöke a profiltisztítás kifejezést.

Most világosodott meg, mire jó a kétszintű érettségi. Eddig csak arra gondoltunk, hogy a jó színvonalú középszint mellé egy színvonalasabb követelményrendszert állítanak fel a pályára menőknek. De nem ez a helyzet. A pályára menőknek emelt szinten kell valamit tudniuk, a nagy tömegek a középszinten teljesen tájékozatlanul, ismeretek nélkül hagyhatják el a középiskolát. Létrehozzuk az amerikai színvonalú tömeget,

amelyet majd az egyetemen kell az ábécére megtanítani. (Valóban találkoztam a tengerentúlon 1987-ben olyan egyetemistával, aki tétován bók-lászott a szabadpolcos könyvtárban, mert – mint kiderült – nem tudta az ábécét. Voltam olyan vizsgatanításon, ahol a jelölt Itália egyesítését, Garibaldit tanította, s ókori térképet lógatott fel a falra; a megbeszélésen azt mondta, hogy csak érzékeltetni akarta, hol van Európa.) Ez a színvonal volna a cél?

Régebben csak egyetlen fogalmazást kellett írni az érettségien, ezen ugyanis lemérhető volt a gyerek tudása, intelligenciája, nyelvi készsége. Én ilyet írtam, és ilyet írártam. (Mellesleg, olcsó volt a vizsga: csak a lepecsételt papírt kellett biztosítani az iskolának.) Ezt keresztelték át az érvelő esszére, végül is helyesen (mert mindig is az volt). Babits szavaival „gondolkodni és beszélni” tanítunk, gondolatainkat az esszében fejezzük ki. Szükségtelen lesz a gondolkodás? A gondolatok szabad kifejezése? Esetleg ártalmas, ha az emberek megtanulnak gondolkodni? Arra nem gondoltak a végrehajtók, hogy érvelő esszé törlése tönkreteszi az iskolai fogalmazástanítást? Igaz, gondok voltak/vannak vele, de nem ez a megoldás. A beteg embert hagyni kell meghalni? Miféle mentalitás ez?

A nyelvtan és a helyesírás gyakorlati ismerete az általános műveltség alapja. Akármilyen mondanak, ez az igazság. Műveletlen az az ember, akinek nincsenek alapvető nyelvtani és helyesírási ismeretei. Igaz, hogy a számítógépben van ellenőrző program, de igazán az tudja kezelni, akinek van fogalma a szabályokról. A helyesírás és a helyes beszéd összefügg. Esetleg a nyilvánosan beszélők mellé is beiktatnak majd egy javító programot?

A klasszikus rétorok azt tanácsolták a leendő szónokoknak – vagyis a leendő állami hivatalnokoknak, pártvezéreknek, államfőknek –, hogy írjanak sokat! Írás közben szokik hozzá az ember gondolatainak rendezéséhez, igényes kifejezéséhez, ami azután hat a beszéd színvonalára. Egy szóval az esszéírás kiiktatása nemcsak a fogalmazást, hanem a nyilvános beszédet is tönkreteszi. Ez a cél?

A legfájóbb az irodalomtörténet tönkretétele. Itt mutatkozik meg a húszéves bomlasztás – de erről később, részletesen. Elkezdtek fikázni (elnézést a kifejezésért, de ez illik ide) az Egri csillagokat, A köszívű ember fiait. Legutóbb a Magyartanárok Egyesületének elnöke azt nyilatkozta, hogy a Rege a csodaszarvasról nem való gyerekeknek, mert bonyolult és nemi erőszak van ben-

ne (ez a zseniális észrevétel is idén a Magyar Nemzetben jelent meg, reagáltunk rá folyóiratunk legutóbbi számában).

„Következetes és jogos profiltisztítás történt” – nyilatkozta az elnök. Igaz. Következetes. De miért jogos? És mi végett? El kell fogadnunk ezt a cinikus álláspontot? Hozzá kell járulnunk generációk tönkretételéhez?

A cinizmus csimborasszója a cikk utolsó mondata, idézem: „Sőt állítólag egy kormányhoz közel álló szereplő informálisan azt mondta a Nemzeti Pedagóguskar által felzárkóztatott szakmai hibákról: a kérdés „nem éri el az ingerküszöböt”, hiszen emiatt nem megy senki sem tüntetni vagy sztrájkolni”. Azért sürgősen érje el az illetékesek ingerküszöbét a tervezett változtatás. Teljesen jogosan tiltakozik a Nemzeti Pedagóguskar, jogosan tiltakoznak a magyartanárok. Én nemcsak a saját nevemben, hanem mint 1992 óta a Magyartanítás módszertani folyóirat szerkesztője szerzőim – egyetemi, főiskolai, középiskolai, általános iskolai tanárok, tanítók – nevében tiltakozom.

3. Bővebben a magyar irodalom tanításáról és az olvasmányokról

„Olyan korban élünk, amikor kéjjel irtják a költészetet az iskolai tananyagból, és még annak is örülhet az ember, ha az egyetemen olyan diákhöz jut, aki húsz oldalnál többet is el tud olvasni hente” – írja Szörényi László (Magyar Nemzet, 2014. jún. 28., 37.). Panasza sajnos igaz. Még elszomorítóbb ez a tény, ha tudjuk, hogy a magyar irodalom erősen közéleti, sőt nemzeti. Nálunk „a nemzeti lelkület irányítói mindig a költők és írók voltak” – írja Takáts Sándor, Jókai parlamenti beszédeinek publikálója (1930). Az érettségi vizsgaanyagból száműzött Jókai Mór így kezdi *Politikai divatok* c. regényét:

„Hiába mondják nekünk, válasszátok külön a magánéletet a közélettől; tudjatok érzelmesek lenni, mint a német, praktikusak, mint az angol, elmések, mint a francia – költők azok, anélkül, hogy politizálnának. Írjatok úgy, hogy az elmondott mese ne legyen feltűnően magyar történet, te-le a közélet lármájával; hogy tudja azt élvezni akármilyen nemzet szülőtte is, egyszóval: ne írjatok mindig irányregényt. | Nem lehet szót fogadnunk, lehetetlen az. | Nálunk minden életregény, minden családi dráma annyira össze van növe a nemzet közéletével, az általános bú és öröm, a történelmet alkotó közemelkedés és süllyedés minden egyes életregény alakulására oly határozott befolyással bírt mindenkor, hogy az alaphangot semmi

költő nem mellőzheti, anélkül, hogy élethűtelen vagy éppen frivol ne legyen. [...] s egész embernek azt ismerjük el, aki nemcsak magának élt.” Valóban, irodalmunk – különösen a 19. századi – nemcsak magánéleti, hanem közéleti is. Éppen ezért a magyar irodalom tanítása, anyagának és az olvasmányoknak tantervi meghatározása közügy.

A Magyar Nemzet 2015. november 7-ei számában egy cikk jelent meg az olvasásról és az irodalom tanításáról „Elavulttá váltak a kötelező olvasmányok” címmel. Abban egyetérttek a nyilatkozókkal, hogy az általános iskolai olvasmányokat közelíteni kellene a tanulók érettségi színvonalához. Felhívom arra figyelmet, hogy 1978 előtt nem volt az általános iskola felső tagozatán irodalomtörténet, műfajok szerinti csoportosításban gyermekközeli olvasmányokat tanítottak, így tanultam én is, így tanultak gyermekeim is. Az irodalomtörténetet – tudomásom szerint – a Zsolnai-program vitte le a nyolcvanas években, s minden tiltakozás ellenére ott maradt. Ezen valóban változtatni kell, Jókai olvasztatását el lehetne kezdeni a Bálványosvállal vagy A nagyenyedi két fűzfával, valamint olyan elbeszélésekkel, mint A háromszínű kandúr, A béka, Melyiket a kilenc közül?, A leotungi emberkék stb. Lehet találni bőven a gazdag magyar irodalomban a korosztálynak való olvasmányokat. Az ellen azonban tiltakozom, hogy lecsökkentsék és eltorzítsák a gimnáziumi, illetőleg a középiskolai anyagot. Ez átbillenés lenne a ló túlsó oldalára, s felmérhetetlen károkat okozna. A továbbiakban a középiskolai anyagról szólok. Mielőtt a levegőbe beszél-nénk, nézzük meg a tényeket! Először a 2012-es, majd a tervezett, 2015-ös vizsgakövetelményeket és tantervi anyagot.

1. Három évvel ezelőtt egyik, érettségi előtt álló unokám közölte velem, hogy Móricz és Mikszáth másodrendű, Jókai pedig harmadrendű író, vele nem kell foglalkozni. Azt hittem, rosszul hallok, de azután utána néztem ennek a rangsorolásnak a kerettantervi részletes (!) vizsgakövetelményekben, s meggyőződtem arról, hogy unokám igazat mondott. Nincs ugyan a *másodrendű* és a *harmadrendű* minősítés a követelményekben, de az írók besorolása így csapódik le a gyerekek fejében. Nézzük meg, miről is van szó.

A tantervi rendszerben három lépcsőt kell ismerünk: az első a NAT (Nemzeti alaptanterv), ezt követi a kerettanterv, s ehhez csatlakoznak a kerettantervi vizsgakövetelmények. Ez utóbbiról van tehát szó.

Az elsőrangú szerzők mind költők: Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, József Attila, ök

az „Életművek” fejléc alatt szerepelnek. Ez a besorolás azt jelenti, hogy őket alaposabban kell tanítani, egész életművíket. Eddig nincs is baj.

A másodrangú szerzők a „Portrék” fejlécek kapták: Balassi, Csokonai, Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Mikszáth, Móricz, Szabó Lőrinc, Radnóti, Weöres, Ottlik, Márai, Pilinszky. Az ő esetükben elegendő az „életmű néhány jellemzője keretében, 2-3 lírai és/vagy értelemszerűen egy vagy néhány epikai, drámai alkotás bemutatása, értelmezése”; emelt szinten 3-4 lírai és 1-2 epikai mű van előírva. A „portré” minősítéssel maguk a tanárok sincsenek tisztában – megkérdeztem néhányukat –, általában úgy vélik, hogy némi ízelítőt kell adniuk ezektől a szerzőktől. Gondoljuk csak át: pl. Vörösmartytól legyen a Szózat, a Gondolatok a könyvtárban, az Előszó – vagy legyen A merengőhöz, az Ábránd, A vén cigány – vagy legyen A buvár Kund, a Fóti dal, az Országháza – vagy a Szép Ilonka, a Petike, a Gábor diák – esetleg a Zalán futását és a kiseposzokat is meg lehet említeni ... Valóban válogatni kell az egyaránt jelentős művek közül? Valóban ezt érdemi Vörösmarty? (Nemrégiben egy rokon kislány Vörösmartyból felelt, a Szózat és a Himnusz összehasonlítását kellett elmondania; mást nem tanultak Vörösmartytól, csak a Szózatot. Itt tartunk. Egyetemi hallgatóim nem hallottak a Zalán futásról.)

A harmadrangúak: Zrínyi, Jókai, Krúdy, Karinthy, Kassák, Illyés, Németh László, Örkény, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Szilágyi Domokos, azzal a megszorítással, hogy „Választható legalább három szerző a felsoroltak közül. (A lista bővíthető legfeljebb két, a fentiekhez hasonló jelentőségű szerzővel.)” Emelt szinten négy szerző választható. Zrínyi vagy Jókai tehát akár ki is maradhat a vizsgakövetelményekből, ha a tanár a K betűseket kedveli, vagy nem ér rá regényeket olvasni, vagy maga sem olvasott Jókaitól semmit. Továbbá: a kortárs irodalomból választható „Legalább egy szerző 2-3 lírai és/vagy 1-2 epikai művének értelmezése az 1980-tól napjainkig tartó időszakból.” Lehet tehát Nagy Gáspár vagy Varró Dániel, Závada Pál vagy Kertész Imre, netán Szabó Magda vagy Jókai Anna, és sorolhatnám még a neveket.

A fentiekén kívül foglalkozni kell még az irodalom határterületeivel, lektűrökkel, krimikkel, meseszerű művekkel (fantasy-irodalommal), megemlítetik Bridget Jones naplója a sor végén. (Egy másik unokám a tavalyi érettségi szóbelin a Morgue utcai kettős gyilkosságot felelte, nekem bevallotta, hogy nem olvasta el Poe kriminovel-

láját, de tudta, hogy az orángután gyilkolt, így azután „kidumálta” magát. Visszatekintve tanulmányaira, a következőképpen értékelte a műközpontú tananyagot: mindegyiknek – mármint írónak-költőnek – van valami nyavalyája.)

Gondolom, olvasóim felszisszennek: hol van Katona és Madách? Megnyugtatósul közlöm: a „Színház- és drámatörténet” blokkban szerepelnek a Csongor és Tünde társaságában, igaz, korukból, az irodalomtörténeti folyamatból kiszakítva, éppúgy, mint mindenki más.

De hol van a vizsgakövetelményekben Janus Pannonius? A hitviták Pézmány? Rákóczi és Mikos? A felvilágosodás korának írói csoportjai, a testőrírók, Bessenyei? Kármán? Kazinczy? Kisfaludy Sándor és Károly? Tompa Mihály, Vajda János? Eötvös József, Kemény Zsigmond? Az Adyt megelőző nemzedék? Tóth Árpád és Juhász Gyula? Kaffka Margit? Gárdonyi és Móra? Molnár Ferenc? Az 1930-as évek szociográfiai irodalma, a népi írók? Sánta Ferenc és Sarkadi Imre? Tamási Áron? Sütő András és Páskándi Géza? Áprily Lajos? Az erdélyi irodalom? A középkor irodalmát már kiejtették a Rákosi-korszakban, ez úgy is maradt (pedig az is gazdag irodalom volt, 1945 előtt tanították, volt is egy kötetnyi középkori válogatás az akkori diákkönyvtári sorozatban, nekem megvan); a 18. század irodalmából úgyszólván semmi nem maradt; de most kiejtették az eddig tanított magyar irodalom háromnegyed részét! A népi írók kihagyását sokan és sokszor szóvá tették/tettük, az illetékesek azonban makacsul törlik őket a nemzeti tudatból. Miért? Talán újra kell rehabilitálni őket? (1957-ben már egyszer „szalonképesse” tették őket.) Én most csak azzal az anyaggal hasonlítottam össze ezt a követelményrendszert, amelyet pályám elején 1966 és 1975 között magam is tanítottam. A redukálás elképesztő! (Egy okos és szorgalmas, budapesti elit gimnáziumba járó kislány nemrégiben beszámolt nekem arról, hogy tanára megemlítette Eötvös József nevét. Megemlítette! Nem tanította, de legalább megemlítette! Itt tartunk. A legutóbbi érettségi előtt egy harmadik unokám megkért, hogy magyarázzam el az allegóriát. Mondom: olyan, mint Tompa Mihálynak A madár: fiaihoz c. verse. Az ki? – hangzott a kérdés. A gyerek egy másik budapesti elit gimnáziumba járt, jó tanuló volt.)

Lehet azzal védekezni, hogy Pézmány és Mikos szerepel a nyelvtörténeti anyagban, Kazinczyt be lehet szuszakolni egy epigrammatörténeti tételbe, de hát Kazinczy nem csak epigrammaköltő (jómagam annak idején a Fogságom naplójával hódítottam meg a gyerekeket)! A megadott stílus-

irányzatokhoz lehet egyéb példákat venni. Lehet azzal is védekezni, hogy ezek vizsgakövetelmények, ennél többet is lehet tanítani. De hát a tanárok és a diákok egyaránt a vizsgára hajtanak! A „kimenet” az egész folyamat befolyásolja, előbb-utóbb. (Egyébként a gyerekek tökéletesen tisztában vannak azzal, hogy az érettségi írásbelit meg lehet írni felkészülés nélkül, a szóbelin pedig majd mondanak valamit. Olvastuk, hogy van olyan javaslat, mely szerint a helyesírást egyáltalán nem fogják figyelembe venni, viszont ha jó a gyerek helyesírása, kaphat plusz pontokat. Elképesztő!)

Ezek után nézzük meg a háttérrel, a NAT irodalmi anyagát.

A NAT kínálata a vizsgakövetelményekkel szemben bőségesnek tűnik, sok mű van benne felsorolva. Lehet „meríteni”. Ez a bőség azonban csak látszat: Kisfaludy Sándor és Károly, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Tompa Mihály itt is kimaradt, mások is; Vajdától egy verset ajánl tanítani az alaptanterv, hangsúlyozom: egyetlen verset! Elkezdtek tehát faragni a 19. századi irodalmat. (Az eredmény azonnal érzékelhető: ha valami botrányos volt a Kérem a következőt! és a Maradj talpon! televíziós vetélkedőkben, akkor az a diplomás versenyzők irodalmi tájékozatlansága. Ez már csak feltűnt az illetékeseknek!) Mi lehet ennek a képtelen redukálásnak az oka?

Az első ok mindenképpen az, hogy a rendszeres irodalomtörténetet teljesen kiiktatták (az *irodalomtörténet* mint fogalom csak emelt szinten követelmény), az új középiskolai tankönyvekben epika–líra–dráma csoportosítás olvasható, mint a régi általános iskolai könyvekben. Ennek a döntésnek a háttérében egy hamis oppozíció áll. Szembeállították ugyanis az irodalomközpontú és a gyermekközpontú tanítást, s ennek szellemében megszüntették az irodalomtörténetet, mondván, hogy nehéz a gyerekeknek. De az irodalomtörténetet lehet gyermekközpontúan tanítani, közel lehet vinni a gyerekekhez! Ez mesterségünk lényege.

A második okra nem is merek gondolni: valóban az a cél, hogy nemzeti múltunkat kitöröljük az eljövendő nemzedékek tudatából? Valóban alattomos kánonváltás folyik? A NAT-ban ilyen megfogalmazásokat olvashatunk: „Az ítélőképesség, az erkölcsi, esztétikai és történeti érzék fejlesztése.” „A NAT fontos szerepet szán az egyetemes magyar nemzeti hagyománynak, a nemzeti öntudat fejlesztésének.” „Nemzeti öntudat, hazafias nevelés. A tanulók ismerjék meg nemzeti, népi kultúránk értékeit, hagyományait.” Ez mind

nemes és helyes célkitűzés, de a magyar irodalom lefokozása, kiherélése nem ezt a célt szolgálja! Itt ellentétben van a nevelési cél és az irodalmi tananyag. Hangsúlyozom: a magyar irodalom erősen közéleti. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a kommunizmusban mi, magyartanárok tartottuk ébren a nemzeti tudatot, nem volt hét, hogy valamelyikünket fel ne jelentette volna az ügyeletes tanteszületi felügyelő a kerületi pártbizottságon!)

Az irodalomtörténet felszámolása miatt a gyerekek töredékeket kapnak a magyar irodalomból. Képzeljék el, hogy egy rendszerezett anyagból milyen kevéssé emlékeznek az évek folyamán, akkor mi marad meg a töredékekből? A töredékek töredéke. Magyar szakos tanítványaim nem tudták a múltkor, ki írta a Zord időt, nem is hallottak az És mégis mozog a föld, Az új földesúr, A lőcsei fehér asszony, az Erdély aranykora regényekről, de az Egy magyar nábobot és a Kárpáthy Zoltánt sem ismerik. Eötvöstől egyetlen egy művet nem ismernek, de Sánta Ferencről sem. Két évvel ezelőtt mesterszakos szeminárium előtt megkérdeztem a lányoktól, hogy mostanában mit olvasnak. Kiderült, hogy senki nem olvas semmit. Elmeséltem nekik, hogy én most éppen Bánffy Miklós Erdélyi történetét olvasom, elég későn jutottam hozzá, habár már régóta terveztem a beszerzését. Mellesleg megkérdeztem, ismerik-e Móricz Erdély-trilógiáját. Senki soha nem hallott róla! Két hét múlva megkérdeztem, hogy olvasnak-e már valami szép regényt. A válasz ismét fejek ingatása volt – jobbról balra. És ezek a gyerekek kitűnő bizonyítvánnyal, emelt szintű érettségivel hagyták el a gimnáziumot! (Móricztól a követelmény egy regény és két novella – sírjunk vagy ne vessünk? Ez a helyzet Mikszáthtal is. Csokonaitól A tihanyi Ekhóhoz és még egy műve az előírás!)

Különösen Jókai lefokozása bántó. Mégpedig azért, mert regényeiben benne van az egész magyar múlt, a tájak, népek, szokások: aki Jókait lefokozza, az önismerettől, a múlt és a hazai tájak, népek, vallások, népszokások ismeretétől fosztja meg a jövő nemzedékeit. Soha nem adta fel fiatalkori eszméit, ez a baj? Stílusa pedig felülmúlhatatlan, olvasásához némi stilisztikai műveltség vagy érzék szükséges, ironiájának élvezéséhez pedig némi tájékozottság. Jókairól annak idején az egyetemen előítéletes sablonokat tanultunk: sematikus hősei vannak, frázisos mondatai és hasonlók. Ezek a sablonok ma is élnek a magyartanárok tudatában és a tankönyvekben, ideje volna Jókait „helyretenni”. Az illetékesek fellapozhatnák az utóbbi évtized Jókairól szóló tanulmá-

nyait! Tantervkészítők, tessék olvasni! Legalább Szajbély Mihály, Fried István és Nyilasy Balázs könyveit! (Múltkor az egyik rádióban egy magyartanár büszkén nyilatkozta, hogy megbeszéli tanítványaival a vámpírtörténeteket, vagyis amit a gyerekek olvasnak, nem holmi Jókait. Persze, beszéljessen a gyerekekkel olvasmányaikról – önképzőkörön, a folyosón, osztályfőnöki órán, de ne Jókai helyett. Az sem ártana, ha maga is kézbe venné a Jókai-regényeket. Magyar szakos levelező hallgatóimtól az elmúlt ősszel megkérdeztem, mit olvastak Jókaitól; kiderült, hogy Az arany emberen és a Kőszívűn kívül semmi mást. Ez figyelemzavaró jel: a tananyag redukálása redukálja előbb-utóbb a tanárok olvasottságát is!)

A harmadik ok: létezik napjainkban egy olyan értéktétel, mely szerint Gárdonyi és Móra nem jó író, úgyhogy aki modernnek akar látszani, nem is meri bevallani, hogy jónak tartja Gárdonyit és Mórát, letagadja, hogy olvassa Jókait. (Az akadémiai kézikönyvek sorozat 2010-ben megjelent Magyar irodalom c. kötetében Móra neve elő sem fordul, Gárdonyit sem tárgyalják, háromszor említik utalásképpen a nevét, Jókairól két tanulmány szól.) Ez az ízlésterror már kikezdte Kölcseyt és Petőfit is.

A közoktatásban sok mindent kifogásoltak az utóbbi években a pedagógusok. Kifogásolták a tornaórák kevés számát, a kémia tanítás reménytelen helyzetét; jajgattak a tornatanárokról, a kémia tanárokról, a természettudományos tárgyakat tanítókról, csak a magyartanárokat hallgatnak. Miért? Most már internetes ismereteket, pénzgazdálkodást lehet tanítani, választható tanterv lesz a kerékpározáshoz, a kajak-kenuhoz, lesz sakk, lovas kultúra, vállalkozási ismeretek, foci. Minden lesz, csak ami magyarságukban megerősíti a leendő állampolgárokat – irodalmi és zenei műveltség (Kodály-módszer) –, azt redukálják. Ne csak a határon túl erősítsék a nemzeti tudatot, hanem ideben is, mégpedig sürgősen.

Kinek számít majd, hogy „Itt születtem én ezen a tájon, / Az alföldi szép, nagy rónaságon”? (Senki nem ismeri ezt a verset a mai gyerekek közül; tanítani kellene. Egyébként a közismert Kisfaludy Károly-vers, a Szülőföldem szép határa kimaradt az alsós anyagból, miért?)

Többen írtak már napilapokban az irodalomtanítás lehetetlenségéről, finoman, szépen, úgy látszik, eredménytelenül.

Van azért a háttérben egy alattomos tényező (egy negyedik ok): ez pedig a magyarórák számának fokozatos csökkentése. Az 1963-as tantervtől

kezdve mindig volt óraszámcsökkentés, ez pedig tananyagcsökkentést jelent, tartalmi kérdés. Állítsák vissza a napi magyarórát, a tisztességes, irodalomtörténeti alapú tanítást, gyermekközpontúan, memoriterekkel. Állítsák vissza a helyes értéktételt, ne legyenek harmadrendű írók, különösen Jókai és Zrínyi ne legyen az, s ne legyen másodrendű Vörösmarty, Móricz és Mikszáth!

A lényeg pedig: a magyar irodalom igenis közösségi irodalom, ha valóban a hazafias, nemzeti és etikai nevelés a NAT célja, ezt a célt leginkább a magyar irodalom tanításával lehet elérni. Mert ahogy régi kollégám, dr. Csonka Ferenc tanár úr mondta: a magyar nem tantárgy, hanem szívügy.

2. Változások lesznek! 2017-re! Pillantsunk bele a tervezetbe!

A hat kiemelt szerző maradt. Viszont összevonták a 2. és a 3. pontot, vagyis ezentúl mindenki választható lesz, a hat kiemeltet kívül. Törölték tehát a 2. pontot, amely mégiscsak lehetővé tette, hogy néhány szerzőt viszonylag lelkiismeretesen tanítsanak. Ennek a javaslatnak szellemében választható: Balassi, Berzsenyi, Csokonai, Illyés, Jókai, Karinthy, Kassák, Kertész Imre, Kölcsey, Krúdy, Márai, Mikszáth, Móricz, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Németh László, Ottlik, Örkény, Pilinszky, Radnóti, Szabó Lőrinc, Szilágyi Domokos, Vörösmarty, Weöres, Zrínyi. Most tehát már Vörösmarty és az egész hajdani 2. kör is választható, nemcsak a harmadik. A lista bővíthető legfeljebb két szerzővel. Ehhez jöhet néhány kortárs mű, választható világirodalmi alkotás; a színház és dráma témakör maradt, de a Csongor és Tünde nélkül; vannak határterületek Bridget Jonesszal; és van regionális kultúra, benne a határon túli irodalomból vett művekkel (nincsenek szerzők megemlítve).

De miért regionális kultúra a határon túli irodalom? Nem egységes magyar nyelv és kultúra létezik? Ez a különbségtétel felháborító, csodálkozom, hogy még senki nem tette szövé.

Sikerült tehát tovább csökkenteni. Irodalomtörténet változatlanul csak emelt szinten van.

A szóbeli vizsgára egy húsz tételből álló tételsort kell összeállítani, az arányok a következők: kötelezők: 6 tétel; választhatók: 6 tétel, nézzék meg a fenti listát, s válasszanak ki hat szerzőt. Kit is kell megtanítani? Mai szerzők: 1 tétel, világirodalom: 3, dráma: 2, határterület: 1, határon túli szerző: 1 tétel. Nézzük meg például, ki legyen a dráma tételben: Shakespeare, Molière, Katona, Madách? Ibsen? Csehov?

Legközelebb majd a hat kiemelt szerzőt fogják besorolni a választhatók közé, azután törlik a 19. századi irodalmat, azután jöhet Bridget Jones (vagy egy frissebb kivitelezésű önmegvalósító szingli) és néhány választható fantasy vagy krimi. Minek a magyarnak magyar irodalom? Vajon az angolok törlik Shakespeare-t? Az amerikaiak Melville-t, a Moby Dick íróját? A németek Lessinget (félnémet unokám tanulta)? A finnek a Kalevalát?

Megdöbentett a 2015. november 7-ei riport egyik nyilatkozata: kivennék a Rege a csodaszarvasról mondai feldolgozást (Arany költeményét a Buda halálából), mert „egy hatodikos nem érti meg”, „túl misztikus, bonyolult, tele van nemi erőszakkal.” Egyáltalán nem misztikus és nem bonyolult (gyönyörűen tagolja a refrén). Mire gondoltak? Hogy Hunor és Magyar nőül veszi az alán fejedelem lányait? Meg a száz levante is megházasodik? Hol van itt nemi erőszak? Ilyen irtalmatlanul tájékozatlanok az illetékes nyilatkozók, vagy ennyire szemérmetlenül manipulálnak? Remélhetőleg, a tanároknak van némi néprajzi tájékozottságuk, és tudják, hogy az ősi időkben az exogámia, vagyis a törzsen kívüli házasodás volt szokásban, ezt követték őseink, ezt a hagyományt őrzi a monda, mellesleg erről szól az összes osztják hősének (meg az alán iráni eredetű nép, és voltak az iráni népekkel kapcsolataink, különben honnan lennének iráni jövevényszavaink). Most már a szabin nők elrablását sem fogják tanítani a római történelemben? Az is exogámia. Szalonképtelen lesz a trójai mondanakör? Képtelenség,

* * *

Varga Éva

Levél a szerkesztőhöz

Tisztelt Adamikné Jászó Anna!

Varga Éva tanító vagyok. Több mint 30 évvel ezelőtt végeztem a Budapesti Tanítóképző Főiskolán, ahol óriási szerencsémre Ön is a tanárom volt. Köszönöm, hogy megmutatta nekem a magyar nyelv szépséges rendszerét, és megszeretette velem a magyartanítást. Szeretném röviden megosztani Önnel és pedagógus kollégáimmal a tapasztalataimat, az aggodalmaimat és a próbálkozásaimat.

Amikor kikerültem a főiskoláról, még évi 333 órában tanítottuk a kis elsősöknek az anyanyelvet, vagyis 333 óra állt rendelkezésünkre az írás és olvasás tanítására. Jutott idő a beszédművelésre, a betűtanulásra, az írott kis- és nagybetűk elsajátítá-

hogy mindent kikezdenek, ami nemzeti múltunkat, nemzeti érzelmeinket támogatja. Szépen, lassan, évente áldozatul esik egy-egy mű. Igenis, fel vagyok háborodva, mert megsértenek magyarságomban. Vagy már ez is idejétmúlt?

Valóban profilitsztítás történt. Hogy jogos, azt kétkeltem.

Nagyon remélem, hogy megmozdulnak végre a magyartanárok. Odafigyelhetne a miniszter is, az államtitkár is.

Elrettentő és megjegyezhetetlen a tantervnek az a része, amely a fejlesztendő kompetenciákat sorolja, és követhetetlen az a javaslat, amely az írásbeli érettségi pontozását tartalmazza. Ez külön megérne egy misét. Nem mondhatjuk, hogy nincs mivel szórakozniuk a magyartanároknak. (Hagyni kellene őket olvasni, fogalmazásokat javítani, felkészülni a jó bemutató olvasásokra, a munkájukat végezni.)

A kötelező olvasmányok nemzeti olvasmányok, miért válnának elavulttá? Miért baj, ha valami kötelező? Ha valamit meg kell ismerni, mert hozzátartozik múltunkhoz, magyarságunkhoz?

Jókaival kezdtem, fejezzük be Jókaival: „Miért kellene külön sors a poétáknak? Van nekik valami kiváltságuk a halál után? | Igenis van! „Mi”, akik egész életünket arra áldoztuk, hogy a hazai nyelv, közművelődés, a nemzetiség diadalra juttatásához fejünknek minden gondolatjával hűségesen szolgáljunk: követelhetjük azt, hogy ezekkel a mi kifáradt koponyáinkkal holtunk után ne guri-gázzanak!” (*Pulvis et umbra sumus*)

sára, és a gyakorlásra. Aztán csökkent az óraszám, már csak heti 8 órában tanítottuk ugyanazt a tananyagot. Hiszen első évfolyam végére illik írni és olvasni. Persze kevesebb idő jutott a beszélgetésre, a gyakorlásra. Legnagyobb bánatomra pár éve újra faragtak az óraszámokból, és most heti 7 anyanyelvi óra után várják el a gyermektől, hogy olvasson és írjon, mire második lesz. A korábbi óraszámokhoz képest ez már évi 72 órával jelent kevesebbet, vagyis nemcsak a beszédművelésre, hanem az írás tanítására, gyakorlására és az olvasás, szövegértés fejlesztésére sem marad elegendő idő.

Ha csökken az óraszám, de marad a tananyag mennyisége, akkor a tanító elkezd gondolkodni, ügyeskedni, és megpróbál kihasználni minden lehetőséget. A felső tagozaton és a gimnáziumokban tanító kollégákhoz képest nekünk óriási segítség az, hogy a gyermekeknek több tantárgyat is tanítunk, illetve egy-egy tanító a délutáni nevelésben is részt vesz. A másik lehetőség, amit érdemes kihasználni, az a **kerettantervben meghatározott követelményrendszer, amely az első és második évfolyamot egy egységnek tekintí, és csak a második évfolyam végére határozza meg a továbbhaladás feltételeit.** Éppen ezért én már több mint 15 éve az első évfolyamon csak az írott kisbetűket tanítom, az írott nagybetűkre pedig a második évfolyam elején keríték sort. A beszédművelésre a napindító „beszélgetőkörökben” teremtek külön lehetőséget, de az énekórák és a rajzórák anyagához is könnyen illeszthetők a mondókák, versek. Az erkölcstanórák témaindításához legtöbbször mesét vagy regényrészletet, esetleg verseket használok, melyeket általában magam kutatok fel és választok ki, de a tankönyvek is adnak hozzá ötleteket. Ezek az írásokon elindulva, olyan őszinte és nagyon fontos beszélgetésekre kerül sor, melyek során a gyerekek elmesélik mindennapi gondjaikat, félelmeiket, élményeiket és örömeiket. Éppen ezért én nagyon hálás vagyok, hogy az elmaradt osztályfőnöki órák helyett, legalább az erkölcstanórákon van lehetőségünk a beszélgetésre. (Csak azt sajnálom, hogy ilyenkor nincs jelen a teljes osztály, hiszen jó néhány gyermek hittanórán van.)

Irodalmi élményeket és ismereteket nemcsak a tanórákon, de az ebéd utáni közös olvasási időben is tudok nyújtani. Az első tanítási naptól kezdve gyermekregényeket olvasunk fel kolléganőmmel a déli pihenő idejében. Az alsó tagozat négy évfolyama alatt eljutunk Kormos István Vackor meséitől egészen Móra Ferenc regényéig. **Évente általában 8-10 regényt sikerül megismernünk.** Nagyon tág a kötelező olvasmányok meghatározása a kerettantervben, így óriási a tanító felelőssége a választásban. A legfontosabb, hogy tudjuk, mit és miért szeretnénk tanulóinkkal megismertetni. Mivel alkalmazom a projektoktatást, gyakran az adott témához keresek megfelelő regényt, kötetet. De nem csak én, mert szerencsére a szülőket is sikerül mozgósítani, és sokszor ők javasolnak vagy küldenek be olvasnivalót. Ezen kívül minden osztállyal megismerkedünk Zsolival, Fehér Klára regénytrilógiájának hőisével. Sokszor elgondolkodtam azon, hogy nem lesz-e unalmas a mai gyerekeknek a televízió, számítógép és mobiltelefon nélkül élő kisfiú figurája,

megértik-e, hogy kulccsal működik a lift, kútból húzzák a vizet, a Pátyolatban mossák a ruhát. Aztán mikor belekezdünk, és az első fejezet végén azt halom, hogy Éva néni, folytasd, akkor megnyugszom. Igaz, sokszor megállok és elmagyarázom: Tudjátok, amikor én kisgyerek voltam... Szabó Magda, Bálint Ágnes, Lázár Ervin, Móra Ferenc, Tatay Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Csukás István, Fekete István írásait választom a leggyakrabban, de sok más szerzőtől is olvastunk már.

Az olvasónaplók írását is a közösen olvasott regényekkel kezdem második évfolyamon. Először együtt beszéljük meg és töltjük ki a feladatlapokat (természetesen én készítem), majd egyre több önálló feladat vár rájuk. Harmadik évfolyamra eljutunk az önálló olvasáshoz és feladatmegoldáshoz. Ha ügyesek vagyunk, negyedik évfolyamra már lehet szárnyalni. A Kincskereső kisködmönt azonban együtt éljük meg. Móra csodálatos nyelve nem minden esetben érthető a mai gyerekek számára. Sokat kell közben magyarázni, de megéri. Még nem volt olyan osztályom, amely ne szeretne volna minden fejezetét, és ne könnyezett volna a Szépen szóló muzsikán.

Nagyon sajnálom, hogy napjainkban a már jól bevált – és itt arra is gondolok, hogy minden tanító megtalálta a hozzá és az elképzeléséhez legjobban illő tankönyvet – tankönyvcsaládok eltűntek. Nagy hiba volt kisöpörni azt a sok szakmai tapasztalatot, amit ezek az ábcés és olvasókönyvek, írás- és nyelvtan-munkafüzetek hordoztak. **A kísérleti tankönyvek legtöbbje módszertanilag hibás, sem tartalmában, sem szerkezetében nem felel meg a kisdíákok életkori sajátosságainak.** Én több mint 30 év tanítás után könnyen megtettem, hogy saját olvasólapjaimról tanítottam a gyerekeket, és a tankönyvet, amit sok pénzért nyomtattak, szinte alig használtuk. De mit tesz az a kolléga, aki csak néhány éve van a pályán és nem mer eltérni a központilag kiadott anyagoktól? Aki esetleg nem nézi át figyelmesen és dolgozza át az irányított tanmenetet? Hát az januárban tanítja majd Márton napját, és elfelejt felmérésekre órákat tervezni. Az egy órán veszi a másodikos gyerekekkel a négyoldalas olvasmányokat, és mindennap új betűt tanít első osztályban.

Őszintén aggódom. Ugyan, ha minden sikerül, a mostani kedves kis osztályomat még három évig vezetgethetem, és hallhatom majd, amikor már ők mondják kiskamaszként: Tudjuk, Éva néni, amikor Te kisgyerek voltál... és mosolyognak. De mi lesz Rozival, Lujzival és Matildával? Ők az unokáim. Lesz-e elég bátorsága tanítójuknak, hogy a cél érdekében változtasson? Lesz-e elég

idejük elmélyülni egy-egy témában, kapnak-e elég lehetőséget a feldolgozásokhoz, és tarthatnak-e olyan olvasókönyvet a kezükben, ami egy mesekönyvvel is felér.

Nagyon sok területet nem érintettem most, amelyekről még feltétlenül beszélni kellene. A munkafüzetek szerkesztése például – soha nem értettem, miért a gyerek önálló munkájára szánt feladatlapokon foglalja az értékes helyet a „Játsszátok el a versikét”, „Beszélgessetek róla”, vagy hallgassátok meg a .... mesét” utasítás. Ha már nem feltételezik rólam, tanítóról, hogy tudom, mit szeretnék játszani az órán, miről beszélnek velük, vagy mit olvasnék nekik, akkor tegyék ezeket a

javaslatokat egy tanítói kézikönyvbe. A nyelvtan tanításáról, a szabályok sokszor indokolatlanul bonyolult megfogalmazásáról is sokat lehetne gondolkodni, vagy a kötelező versekről, amelyeket szintén nem egyszerű kiválasztani.

Nagyon köszönöm a lehetőséget, hogy elmondhattam a véleményemet, melyhez természetesen nevemet is adom.

Munkájához további sok sikert kívánok!

Varga Éva tanító

halaszvarga@gmail.com

Újbudai Petőfi Sándor Általános Iskola

1116 Budapest, Kiskőrös u. 1.

* * *

Két érvelő esszé

Két jól sikerült érvelő esszét közlünk, bajai diákok írták őket. Egyrészt azt kívánjuk bizonyítani, hogy képesek a diákok az érvelő esszé írására, kár volna törölni a vizsgafeladatokból; másrészt utalni szeretnénk Pásztor Bertalan mozgalma és 1996-ban megjelent könyvére: Húsz érettségi dolgozat, húsz szaktanári bírálat, húsz tárgyilagos értékelés (Dinasztia Kiadó). Pásztor Bertalan olyan országos fogalmazási versenyt szervezett, amelyen a tanárok beküldték a dunajvárosi Széchenyi Gimnáziumba a jól sikerült érettségi fogalmazásokat. Évente kb. kétszáz érkezett be, s egy országos zsűri értékelték őket. Az értékelésben a Magyartanítás szerkesztője is részt vett, s közölte a legjobbnak tartott dolgozatot. A verseny az új típusú érettségi bevezetések szűnt meg.

1. érvelő dolgozat

A kérdéséről

Kérdezni emberi dolog, a tudásvágy kielégítése, hiszen mi emberek mindig többet akarunk tudni, meg akarjuk érteni a világ történéseit, annak működését. Mivel társas lények vagyunk, a másik megkérdézése az egyik legalapvetőbb dolog, amit tehetünk. Ezért is választottam ezt a témát, mert visszaemlékeztem a sok vitára és beszélgetésre, amelyeket órán egy-egy kérdés indított el, és milyen jó érzés volt együtt megválaszolni azt a kérdést, még akkor is, ha a válasz nem egységes. Mivel a kérdés, a kétely nemcsak összehoz, de meg is oszt minket, minden ember más, máshogy látja a dolgokat, és máshogy válaszol meg egy kérdést. Tehát azt kell mondanom, hogy Csoóri Sándor idézete helyénvaló, kérdezni kell. Most ezt az állítást szeretném alátámasztani, felvetve egy-két vitatott kérdést, így megmutatva, hogy miért is olyan jó együtt kérdezni.

De mi köze van ennek az irodalomhoz? A válasz egyszerű: íróink, költőink mindig érzelmeket közvetítenek felénk, egy témáról beszélnek, remélve, hogy az olvasó elgondolkodik a látottakon. A megoldás nem mindig egyértelmű, gondolkodást kíván, és e gondolkodás közben merülnek fel olyan kérdések, melyek a megértéshez vezetnek. Irodalomórán minden olvasott mű után lehetőség van egy nyitott eszmecsere-re, ahol a diákok a tanárral közösen megvitatják az olvasottakat. Nekem ez tetszik az órán, ahogy megbeszélünk dolgokat, ha egy mű egy kérdést vet fel, akkor azt, ha valaki nem ért valamit, akkor együtt segítünk neki. Ezt mondta Csoóri Sándor is, kérdezni nem bűn, hanem tudásvágy. Nem egyszer maga az olvasott mű kiált a kérdésekért, nem egy műnek az a célja, hogy az olvasó kérdezzen, megkérdőjelezen dolgokat, kételkedjen. Az ilyen műhöz kapcsolódó kérdést nem megvetni kell, hanem értékelni, és lehetőség szerint megválaszolni.

Hadd hozzam fel példának Dosztojevskij *Bűn és bűnhődés*-ét. Az egyik legvitatottabb kérdés Raszkolnyikov bűnössége, az írónak pont ez a célja, ezért is gondolkodik a gyilkos agyával, ismerteti meg velünk az ő helyzetét, kapcsolatait és világképét. Tudjuk, hogy Raszkolnyikov milyen lehetetlen és kétségbeesett helyzetben van, semmi esélye sincs a fejlődésre. Már ez az alaphelyzet elég lenne egy vitához, ahol az orosz gazdasági és társadalmi rendszert kritizálnánk, de a gyilkosság megkavarja a cselekményt,

és valahogy az első dolog, amit érzünk a gyilkos iránt, az nem düh vagy utálat, hanem sajnálat, és ez az érzés végigkíséri a művet a végétéleltig, ahol ismét elgondolkozik az ember, hogy a munkatábor-e a megfelelő kezelés Raszkolnyikovnak. Az olvasónak végig a fejében vannak a kérdések, tudatos volt-e a gyilkosság, megérdemelte az uzsorás a végzetét, a körülmények áldozata-e Raszkolnyikov? És még ott vannak azok a kérdések, hogy létezik-e megváltás, és működik-e a rendszer?

Ezeket a kérdéseket tudatosan nem válaszolja meg az író, teret hagyva az olvasó ítéletének, hiszen ő tudja, hogy minden ember más véleménnyel van ezzel kapcsolatban, tudja, hogy elő fognak kerülni ezek a kérdések válasza várva. És ez a zseniális: aktuális marad a téma, minden generáció felteszi ugyanazokat a kérdéseket, és a válasz mindig más.

Ezek után szerintem eléggé világos, hogy a kérdés része az életünknek, és a szemfüles írók ezt észreveszik és felhasználják, ezáltal lesz időtálló az irományuk. Magukat a kérdéseket leghatékonyabban együtt, társaságban lehet megválaszolni, mivel a különböző vélemények együtt képesek egy átfogó képet alkotni a problémáról, továbbá segít társunk megismerésében. Én is meg tudtam figyelni a gondolkodásmenetét csoporttársaimnak csupán azzal, hogy meghallgattam az ő válaszukat Raszkolnyikov bűnösségével kapcsolatban.

De nem a *Bűn és bűnhődés* az egyetlen ilyen mű, hasonló témával rendelkezik Örkény Tótké című műve is, ahol ismét a bűnösség, illetve az ítélet jogosságán van a hangsúly. Megosztó téma volt az őrnagy bűnössége a csoportomban is. Jól emlékszem az eszmecsereére. Mi is a probléma? A megőrült háborús veterán őrnagyot megölik Tótké, miután az felborította az életüket. A gyilkosság alából egy vitatéma, és ebben az esetben is meg kell vizsgálni a dolgokat több szempontból. Kérdezni kell, mert a válasz nem egyértelmű. Nem orvoshoz kellett volna vinni az őrnagyot? Ő nem csak a háború áldozata? Miért hagyta Tótké, hogy elvegyék tőle a családfő szerepét? A válasz nem egyszerű ezekre a kérdésekre, és úgy vélem, hogy nincs is univerzális megoldás, mert mindenki máshogy látja át a helyzetet, de azáltal, hogy megbeszéljük közösen a problémát, feltesszük a fenti kérdéseket, és elmélyülünk a témában, maga a mű is beleágyazódik a tudatalattinkba, megértjük a problémafelvetést, és képesek leszünk beszélni, álláspontokat bemutatni a Tótkékkel kapcsolatban. Számomra ez után a téma után az is nyilvánvalóvá vált, hogy mennyire összetettek vagyunk mi, emberek, mennyire máshogy gondolkodunk, a cél ugyanaz marad, ahogy ez a sok különböző ember egymásban megbízva megvitát egy ilyen kényes témát, ismét a kérdés jelentőségét támasztja alá.

Persze nemcsak a gyilkosság lehet ilyen megosztó téma. Miközben Dürrenmatt *Nagy Romulusát* olvastam, felmerült bennem a kérdés, hogy egy ember célja mennyire mehet szembe a tömegek akaratával, illetve, hogy ezt a célt miként lehet végrehajtani. Első olvasásra nem is tűnt föl nekem, de Romulus császár úgy buktatta meg Rómát, hogy hagyta, hogy a germánok elpusztítsák a birodalmat. Nem kell mondanom, mekkora kárt és mennyi emberéletet okozott ez a „projekt”. A cél szentesíti az eszközt? Habár a komikum elnyom sok ilyen gondolatot, a háttérben ott van ez a kérdés, és talán csak később veszi észre az ember, hogy a császár ugyanolyan züllött volt, mint a birodalom, amit el akart pusztítani.

Szerintem, aki nem teszi fel ezt a kérdést, az nem értheti meg teljesen a művet, aki nem kételkedik Romulusban, az nem ismerheti meg őt igazán. Nem kell mindig hinni az írónak, aki első látásra vicces és szimpatikus, nem biztos, hogy az is, meg kell vizsgálni a dolgokat és kérdezni. Biztos, hogy ismerem én Romulust? Mit is akart ő? A dolgok mögé kell látni, és ha ez nem megy, akkor bátran lehet segítséget kérni.

Úgy vélem, ennek a három műnek az elemzése nyilvánvalóvá tette a kérdések helyénvalóságát. Mint ahogy már írtam: az ember többet akar tudni, ha valamit nem ért, kérdez. Ha kérdez, jobban megismeri partnereit, a témát, és saját magát is. Bennem minden mű felvet kérdéseket, és úgy érzem, hogy az írók direkt nem válaszolnak meg minden felmerült kérdést, mert ők tudják, hogy mi meg akarjuk ismerni a dolgokat, nem dörgölnek mindent az orrunk alá. Hagynak minket kibontakozni, gondolkodni, kérdezni. Valószínűleg ők maguk is tudnának tökéletes választ adni, de azért vagyunk mi itt, hogy egymás nézőpontját megvitatta elmerüljünk egy-egy problémában.

Én még rengeteg ilyen művet tudnék felhozni, ahol valami felmerült bennem, ahol rádöbentem valamire. Kertész Imre *Sorstalansága*. Hogy történhetett meg ez? Hogy hagyhattuk, hogy ennyi embert mondvaszínált indokkal megöltek? Nem tudom. De azzal, hogy kérdezek, beszélek a problémáról, tudatosítom a dolgokat, megértem a lényegét.

Tehát befejezésképp, hogy visszatérjek az első gondolataimhoz, megerősíteném a véleményem, egyetérték Csoóri Sándorral, kérdezni kell, mert az összehoz bennünket, a közös munka, a vitázás, a más álláspontok mind segítenek egymást megismerni. Remélem, a példák alapján meg lehetett figyelni, hogy egy-egy mű mennyi kérdést fel tud vetni, és hogy milyen jó azokat megválaszolni. Az irodalom összehoz minket, együtt meg tudjuk beszélni a problémákat, meg tudjuk érteni egymást, sőt segíteni tudunk egymásnak, csak kérdezni kell, mert az nem bűn. Egy mű minden lehetőséget megad nekünk a gondolkodásra, ha elmerülünk a témában és kérdezzük, csak nyerni tudunk.

2. érvelő dolgozat

A kritikus gondolkodás

Manapság egyre nagyobb szerephez jut az oktatásban a kritikus gondolkodásmód tanítása. A diákoknak véleményt kell formálniuk, tudniuk kell érvelni, saját álláspontjukat megvédeni, esetlegesen megcáfolni. Nem elegendő a tényanyag ismerete. Valóban a kétegyre építő gondolkodásmód viszi közelebb az embert a tudáshoz, a megismeréshez?

Csoóri Sándor szerint a kételkedés sokkal inkább a tudás ismérése, mintsem a tudatlanságé. A kérdőjelek mögött mindig megjelenik egyfajta hiányérzet, ami tudásvágyból táplálkozik. Emellett a kérdés demokratikus, s közösségépítő ereje van. Ezzel egyet kell értenem. Borzasztó fontosnak tartom a kritikus gondolkodásnak már fiatal korban való elsajátítását. Fontos, hogy az ember valóban lássa, mi történik körülötte a világban, ne csak elhiggye, kérdés nélkül elfogadja. Az emberben felvetődő kérdéseknek köszönhetjük a nagy földrajzi felfedezéseket, a tudomány és a technika eredményeit is. Így megállapíthatjuk, hogy a kételés és a kérdés az emberi tudás gyarapításához, fejlődéséhez járult hozzá.

Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeménye remek példája a kritikus gondolkodású, kérdező embernek. A mű főhőse, Ádám számtalan kérdésre keres választ. Ádám a boldogság keresésére indul, az élet értelmét kutatja. Lucifer (az ördög) végigkalauzolja Ádámot a különböző történelmi korokon, ám azoknak mindig az árnyoldalát mutatva, hogy Ádám megelhesse az élet értelmét. Lucifer célja, hogy bebizonyítsa az Isten teremtette ember tökéletlenségét, csalódásokba hajszolja, hogy ő majd végső elkeseredettségében, kiábrándultságában elhagyja Istent. Talán nincs is olyan nehéz dolga Lucifernek, hiszen Hemingway szerint „minden gondolkodó elme istentagadó”.

A tézis, antitézis, szintézis alapján változó korok, osztályharcok történelme, bukkott ideológiák csalódásokba hajszolják Ádámot, aki a tökéletes társadalmi létforma megvalósulását keresi. Azonban az ember alkotta ideológiák által vezetett társadalmi berendezkedések hamissá lesznek, és törvényszerűen megbuknak.

Végső soron felvetődik a kérdés, hogy létezik-e tökéletes társadalmi létforma, egyáltalán szükséges-e annak megtalálása? A legmegrázóbb kérdés azonban mégis az marad, hogy van-e fejlődés az emberiség történelmében? Isten nem ad választ Ádám kérdéseire. A „Mondottam, ember, küzdj és bízva bízzál!” – tanáccsal engedi útjára az embert. Ádám rájön, hogy a lét értelme maga a küzdés. Ezért a megtört ember újra feláll, reménnyel tekint a jövőbe, az akadályoktól a szeretet, a család mozdítja tovább.

Kosztolányi Dezso *Édes Anna* című regénye egy cseléd-polgár társadalmi berendezkedésre alapuló társadalomkritika. Anna kénytelen elfojtani minden emberi érzelmét, haragot, dühöt, szeretetet, ezáltal saját személyiségét is. A munkáját nem köszönik meg, gépként bántanak vele. A társadalom hibájából, a helyzet egyetlen megoldásaként, kitérés lehetőségként, látszólag mégis tudatlanul ölni kényszerül. A regény a korabeli társadalom helytelen berendezkedésére, megengedhetetlen bánásmódjára hivatott felhívni a figyelmet.

A regény humanista értelmezésének tükrében megkérdésezhetjük, hogy lehet-e gépként kezelni egy embert, gondolataitól, érzelmeitől megfosztva? Hiszen éppen gondolkodásunktól, érző lényünkötől vagyunk mások: emberek.

A nemrégiben elhunyt Kertész Imre *Sorstalanság* című regényében Köves Gyurka passzivitása, a holokauszt eseményeit normálisnak tituláló magatartása aktivizálja az olvasót, kritikus gondolkodásra sarkall. Gyurka az események megítélésében közömbös marad, így ez az olvasóra hárul, saját értékrendjének, megítélésének tükrében. A tanulság levonása is az ő feladata.

Megtörténhet-e a holokauszt egy önmagát modernnek mondó társadalomban? Megtörténhet-e, hogy az ember egy másik embertársát vallási, politikai, etnikai okokra hivatkozva diszkriminálja, végeredményben kiirtására törekedjék? E sajnálatos esemény feladata, hogy emlékeztessen bennünket arra, hogy a jövőben ne fordulhasson elő ehhez hasonló.

Vannak azonban olyan totalitárius rezsimek, melyek nem engedélyezik a kritikus gondolkodást. Ennek példája Örkény István *Tóték* című drámája valamint George Orwell *Állattárs* című könyve.

Orwell állattartásában fellázadnak az állatok az elnyomó ember ellen, ezt követően egy új, saját maguk vezette tökéletes társadalmi forma létrehozásán munkálkodnak. Proletárdiktatúrával átveszik a hatalmat, majd a szocializmus és az abszolút tökéletesnek vélt kommunizmus megteremtésére törekuszenek. Marx szerint az emberiség történelme osztályharcok történelme. Ennek oka a magántulajdon, a termelőeszközök feletti uralom megjelenésében keresendő, mely társadalmi osztályok létrejöttéhez vezet. Közülük az egyik mindig az uralkodó, mely hatalma erősítése érdekében létrehozta a kultúrát, a vallást és a politikát. Ebből pedig csak úgy lehet kitérni, hogy a magántulajdont államosítjuk, ami jogegyenlőséghez vezet, mindeki csak olyan munkát végez, amihez ért, munkája arányában részesül a közös javakból (a szocializ-

mus szerint); szükségletei szerint részesedik a javakból (a kommunizmus szerint). Utóbbi soha nem valósult meg.

Ezt a társadalmi létformát kívánta elérni az állatfarm, Hógolyó (Lenin), majd Napóleon (Sztálin) vezetésével. A rendszer megteremtése érdekében a sztahanovista Boxer halálra dolgozza magát. Napóleon szükségszerűen a terrort alkalmaz a szabályok betartása érdekében. Uralma alatt megváltoznak a ház falára festett törvények is. „Négy láb jó, két láb jobb.” „Minden állat egyenlő, de néhány egyenlőbb.” Az ideológiája kifordul, kudarcba fullad.

Az ember természetétől fogva kíváncsi, kérdései viszik előre a világot, Kérdések feltevése által önmagunkat is jobban megismerhetjük, valamint a világ működésébe is nagyobb betekintést nyerhetünk. A kritikus gondolkodás az egyik legnagyobb fegyverünk, túlélésünk záloga.

* * *

Paál Zsolt

Nyelvszakadás – népszakadás

Ez a furcsa, fülbösszantó cím arra utal, hogy anyanyelvünk használatával és annak oktatásával nem lehetünk elégedettek.

Az elmúlt félszázad oktatásában az a paradox helyzet alakult ki, hogy minden tanévkezdéskor inkább a pedagógus és a magyar oktatástügy vizsgázik, mint a diák.

Ahogy társadalmunk egyre látványosabban szakad szét, úgy anyanyelvhasználatunk is több helyen repedésvonalakat, hatalmas szakadásokat, mélységeket, örvényeket mutat. Bár a két folyamatnak sem időben, sem térben nem szabadna párhuzamosan ható jelenségeként hatnia, a leleményes szociológus mégis találhat összefüggést e két riasztó irány közt.

Éppen **Kosztolányi Dezső Antoine Meillet** által írt durván félrevezető és igen sok nyelvi kontárságot hangoztató könyve ellenében írt nyílt levelében cáfolja mindazt, amit a modernkori szociológia is tévesen diagnosztizál. Ugyanis a lelki és a nyelvi finomság nem a pénztárcánk kitömöttségével arányos.

„A XVII. század nyelvészeti racionalizmusának nem egy baklövése onnan származik, hogy ésszel akarta megközelíteni a nyelvet. Fölboncolta, de a sejteken kívül semmit se talált. Nem látta meg azt, ami lényeges benne. Nem látta meg, hogy milyen nyomot hagytak rajta elevenek és holtak vágyai, indulatai, hogy a lélek munkálja meg a nyelvet, hogy a lélek forrósága olvasztja meg és ragasztja össze...”

(...) Eszerint nyelvünket nem nincstelen jobbágyaink tartották fenn, kik a százötven éves török hódoltság alatt is hívek maradtak hozzá, nem a kisnemesség, mely a németesítő Habsburgokkal élet-halálharcot vívott a magyar iskolákért és a magyar törvénykezésért, nem nyelvújítóink óvták és istápolták ezt a nyelvet, nem ők, akik a népies szavakat fémjelezték és irodalmivá nemesítették, nem is Kazinczy, a mi Malherbe-ünk, aki a francia szabadságésemék miatt hét évig raboskodott és nem is a mi Littrénk, Czuczor Gergely, első nagy szótárunk szerkesztője,

egy ágrólszakadt földműves fia, akit halálra ítélték, mert a népért és a nyelvéért szállt síkra, aztán kegyelmet kapott és hat évig ülte a császári börtönöket – nem, nem ők ojtogatták, dugványozták jobb századokba, nem ők szökkentették virágjába és emelték föl az égig ezt a mindig taposott és szent nyelvet, ezt a legdemokratikusabb nyelvet, melyben szenvedő népünk mintegy megdicsőült...”¹

Anyanyelvünk elsilányulása emberi mivoltunk hasonló folyamatának eredménye. Nyelvi demokratizmus alatt az elmúlt évtizedekben azt értették, hogy a nyelvhez mindenki hozzátehet vagy elvehet abból valamit függetlenül attól, hogy bárki is mérlegelné, hogy az hasznos-e vagy éppen káros. Nyelvi liberalizmusunk pedig mindenféle „*másság*” létjogosultságát hirdette, csak arról az azonosságudatról feledkezett meg, mely az élet minden jelenségét áthatja, teremti, harmonizálja.

És ami a legszomorúbb, hogy ezek a folyamatok az irodalmi nyelvünket is maguk alá gyűrték.

Jelen fiataljaink közt egyfajta felületesség, szakadtság, lomposág a kötelezőként ható divat, s ennek látványos következménye, hogy a magyar társadalom mindennapi beszédkultúrájából éppen a kultúra kezd kikopni. Ahogy a nadrágból a szín, úgy a köznyelvből is éppen a nyelv szépségét adó szín veszett ki először. Ma már a nadrágon is gyárilag előállított foltok, lyukak, szakadások éktelenkednek, úgy irodalmi nyelvünk helyett a legotrombább beszéd, legalantasabb szóhasználat fáj és viszket, miközben azt irodalomként, modern irodalmi eszközként, nagyképűen mindezt valóságként hirdetik.

És ahogy a szakadt nadrág, a tépett frizura, az ember természetes szépségét elcsúfító tetoválások és

¹ Kosztolányi Dezső: A magyar nyelv helye a Földgolyón. Nyíltlevelé Antoine Meillet úrhoz, a **Collège de France** tanárjához. Magyar Nyelvtör 1930. szeptember-októberi szám

a testékszerektől lyuggatott test nem a legszegényebb rétegek hóbortja, úgy az obszcén, mocskos szavak használata sem csak az iskolázatlanok vagy aluliskolázottak körében terjedő lélektelenség. Színpadaink, televíziós műsoraink, regényeink és verseink hasonlóképpen vannak telve trágársággal, nyelvi igénytelenséggel, lelki otrombasággal, ahogy egykor a futballmérkőzések lélektelen lármája. Ma már a kettő között alig lehet különbséget tenni.

Ahogy Taine, a 19. század nagy irodalomtörténésze írta egykoron hírhedt angol irodalomtörténetében: „... nagyon aljas kocsmát kellene felkeresnünk, ha mai napság akarnánk hallani ilyen beszédeket.”²

Nyelvhasználatunk, olvasáskultúránk, morálunk és erkölcsünk, a társadalom előtt való megjelenésünk elsősorban lélektani kérdés. Ugyanakkor a lelket a nyelvi kultúrával lehet leginkább pallérozni. Hozzáteszem: hiteles és szép beszéddel. Hitelesnek nemcsak a morál szemszögéből kell lennünk, s szépek nemcsak esztétikai szempontból. Hogy Keats szállóigévé nemesedett sorait aktualizáljam, a szépség mindenkor hiteles, s ami hiteles, az szép is.

Ha az oktatás és hangsúlyozottan a nevelés horizontjáról próbáljuk nyelvi nevelésünk ügyét képviselni, akkor a korcsoportok, a társadalmi csoportok, földrajzi, tájnyelvi régiók, **szociokulturális** háttérük kell vizsgálnunk.

A szellemi és az anyagi értelemben vett „arisztokrácia” soha nem volt távolabb egymástól, mint éppen jelenkorunkban. Ez a jelenség ahhoz a történelmi kataklizmához sodorja nyelvünk ügyét és jövőjét, melyet szellemtörténetünk egykor a **herderi³ jóslatként** aposztrofált.

A nyelvi romlás megindulásának egyik folyamata az elmúlt század ötvenes éveitől a magas műveltségű arisztokrácia, a szintén magas műveltségű polgári rétegek, a sohasem vastag középosztály felszámolásával vette kezdetét. Ugyanakkor a múlt század magas nivójú irodalmi közege világirodalmi rangon és szinten tartotta a magyar irodalmat, de a kortárs világirodalom elburjánzó, kísérletező, a nyelvi tévelygések, irányok sokszor destruktív megjelenése nélkül. Tehát irodalmi és köznyelvi állapotunk ugyan konzerválódott, de nem marginalizálódott.

Emellett a század első felének méltán világhírű és elsőrangú iskolakultúráján nevelkedett későbbi pedagógus nemzedék a múlt század ötvenes éveitől egészen a hetvenes évekig képes volt európai szinten

tartani oktatásunk minőségét. Az egyszerre latinus, ugyanakkor német orientációjú szellemi kultúra, melynek szövetébe a harmincas évektől az angol kultúra is egyre vastagabb szálakkal jelent meg, képes volt a szovjet típusú iskolarendszer pusztító tendenciáját eleinte feltartani, a későbbiekben lassítani. A korai médiumok: a rádió és a televízió igényes műveltséget, magyaros és szabatos beszédkultúrát közvetített; könyvkiadásunk, fordításirodalmunk szinte gazdagodni látszott, irodalmunk – hasonló módon a pedagógus nemzedékhez – örizte azt a nyelvi, szellemi ideált, melyben bizonyára nagy szerepet töltött be a klebelsbergi iskolarendszer ideálja.

A múlt század hetvenes éveinek végén, valamint a nyolcvanas években szinte teljes egészében szakadtak fel azok a sebek, melyeket belülről ejtett az egyre inkább devalválódó, összekuszálódó, a romló gazdaság mellett romló szellemi életünk. Míg a társadalom nagyobbik része, a **gémkás** nemzedék, melyet **hibernálni** lehetett még egy évtizedig a nyugatra kalandozó **bevásárlóturizmussal**, hobbikertekkel; ez a jelentős társadalmi csoport észre sem vette, hogy az állam és annak összes anyagi és szellemi infrastruktúrája, megtartó pillére miképpen recseg-ropop, üszkösödik, s fenyegeti az egész magyar létezést nemcsak anyagi, de szellemi, morális és kulturális csőddel. A rendszerváltásnak nevezett történelmi folyamatok szinte zsilipeket építettek a közmédiumok nyelvrontó, nyelvpiszkító (*Kosztolányi*) hatásainak.

Mindezeket összegezve azt láthatjuk, hogy a szocialista nevelésnek szuggerált nemzetpusztítás miképpen hatott ki az oktatásra. Mai napig megborgongató az az 1987-ben megjelent és hírhedtté vált riport a Nők Lapja hasábjain, mely először és kendőzetlenül vágta a magyar társadalom képébe azt a riasztó diagnózist, mely szerint ez a szellemi, s közvetlenül a nyelvre, az irodalmi és anyanyelvi nevelésünkre kiható folyamat immár elérte a felsőoktatást. Eröss Ágota közel harminc évvel ezelőtt ezt írta: „Az idén 1600-an jelentkeztek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának nappali tagozatára. A túljelentkezés négy és félszeres! Magyarból 713-an felvételiztek!”

A túljelentkezés aránya dicséretesnek is mondható, manapság még kevesellnének is. Annál megdöbbentőbb, hogy alapvető, egyszerűnek megítélhető kérdésekre miféle otromba válaszok születtek, s e válaszok mennyire tiszteletlenül hangoztak még mai füllel is, mikor – sajnálatos módon – természetesnek vesszük a szemtelenséget és a stílusatlanságot.

„Milyen kapcsolata volt Kosztolányinak Kosztolányi Ágostonnal?

– A költő valamiféle pereputtya.

Példák az epigrammára?

² Hippolyte Adolphe Taine: Az angol irodalom története (Fordító Csiky Gergely. Bp. 1881–1885.) II. kötet 197. oldal

³ Johann Gottfried von Herder (1744–1803) német költő, műfordító, teológus, az organikus történefilozófia képviselője, aki a magyar nyelv eltűnését hirdette.

– Arany: *A vén cigány. Csokonai: A Gutenberg albumba. Himfy.*

Dantéről jellemzés?

– Szülei egyszerű munkásemberek voltak.

Mi a klasszikus?

– Minden nem napjainkban írt művet klasszikusnak nevezünk.

Milyen Csehov-dramát ismer?

– Vadkacsa. 6-os számú körterem.

Egy mondat a Rómeó és Júliáról:

– Az újszerű szerelemről ír benne a költő.

A Hamlet lényege?

– Hamlet a középkor és a reneszánsz határán áll.

Állandóan kételkedik. Nem tudja, hinnie kell-e Istenben vagy nem. Művelt, sokoldalú, tanult fiú. Ugyanakkor mégsem tudja hitét felszámolni.

Mikor élt Berzsenyi Dániel?

– A XVI. században.

És Kölcsey Ferenc?

– A XVII. században.

Milyen nyelvészeti folyóiratokat ismer?

– Semmilyen.

Mi szeretne lenni?

– Nyelvész!

– A személyi igazolványát kérem szépen – mondja Sallai professzor, és helyet kínálja a felvételizőt. A bizottság mosolyog, biztat, nyugtat... Az érettségi bizonyítvány átvételét igazoló aláírásnál remegő kezek nyúlnak a tollért.

– Meg akarja nézni az írásbeli dolgozatát? – még mindig mosolyog, még mindig megnyugtató, kedves a hang.

– Nem, dehogy. Éhgyomorra, kora reggel? Viszontlátásra!

– Viszontlátásra... – négy pontos dolgozatot tart kezében a professzor. [Az írásbelin szereszhető legmagasabb pontszám 15. Ha 5 pont alatti dolgozatot ír valaki, szóbeli vizsgára nem mehet – olvassuk a cikkben.]

A folyosón megszólítottam a vagányt játszó fiút.

– Mi szeretnél volna lenni?

– Egyetemista! – vágja rá, és leszalad a lépcsőn.”⁴

Az olvasás hiánya, az olvasottság kézlegyintészerű meg- és elítélése a nyelvi kultúránkra is föld-rengészerű pusztítással hatott és hat a mai napig is. A dolgozatokban még az alsó tagozatos gyermekek-nél is szekundát érdemlő, helytelenül leírt kifejezésekkel találkozunk: „a kor folytón nehezedik rá, el kell zengenije, ki kellett mondanija”.

Az Eröss Ágota-cikket tovább tallózva azon kérdésre, hogy miért jelentkeztek a megkérdezett fiatalok a bölcsészkarra, ezek a válaszok olvashatók:

„– Miért? Hova mehettem volna?

– Hülye voltam matekból.

– Ide talán elég lesz a pontszámom.

– Hát... megígértem anyunak.

– Nem tudom... Elég rosszul tanultam...

– Ide talán bejutok.

– Magyar-történelemre akartam, de a történelem nehéz, ezért választottam a magyar-népművelést.

Népművelésből nincs „direkt” felvételi anyag.

– Nem tudom. Talán művészettörténetre nem jelentkeztek sokan.

– Miért irodalom–magyar nyelv szakra? Mert ebből még én is fel tudok készülni.”

Németh Lajos professzor látélete a következő: „Most érződik a tönkretett általános és középiskolai oktatás hatása. (...) A gyerekek nem olvasnak, vagy ha elolvasnak is egy-egy könyvet, nem tudják, hogy ki írta. Nem járnak múzeumokba, érdeklődési körük beszűkült. Mindehhez a televízió antikulturális műsorai is hozzájárulnak. (...) Vallási műveltségük abszolút nincs, a Jézus az Olajfák hegyén című képre azt mondják, ez a feltámadási jelenet, mert alvó alakok láthatók a képen. Minimális önkritikájuk sincs! (...) Megkérdeztük tőlük, milyen műemlékeket látnak az iskolájuk körül, és fogalmuk sincs róla.”

Wéber Antal professzor úr kritikája, ahogy **Németh Lajos** professzor úré is egyben társadalomkritika: „Értékzavarba került egy társadalmi rend, a fiatalság nem tudja hová helyezni magát (...), az erkölcsi kvalitások nincsenek megalapozva, a tudást, a képzettséget szemmel láthatóan az állam sem tartja prioritásnak, mit várhatunk hát az ifjúságtól?”

H. Tóth Tibornak A diákok és a fiatalok stílusáról és nyelvhasználatáról címmel megjelent 2014-es tanulmánya éppen a fent leírt folyamatok következményét, a teljes nyelvi, köznyelvi elsilányulás végkifejletét mondja el: „A hagyományos értékek és műveltségi elemek, a kommunikatív viselkedés hagyományos szerkezete összeomlott. Helyette téves, felületes ítéletek, közhelyek, nagyzolás és divatmajmolás, idegenszerűség, hóbortok, gőg és lekezelés, lazaság és jópofáskodás, stílusoskodás, bizalmaskodás, kedvetlenség és cinizmus mutatkozik. – A helyesírásról nem is érdemes beszélni (a jó kérdés már nem is az, milyen a helyesírás, hanem az: van-e egyáltalán, ti. általában nincsen).”⁵

A fentiekből arra következtethetünk, hogy a pedagógusképzés és a gyermekeket még szépre, jóra,

⁴ A bölcsészkaron hallgatnak a műsák? *Nők Lapja* 1987. évi 2. és 3. száma

⁵ H. Tóth Tibor *A diákok és a fiatalok stílusáról és nyelvhasználatáról. Magyarantánítás* 2014/3. 26. oldal

helyesre képezni akaró pedagógusok évtizedekkel ezelőtt is és a mai napig folyamatosan *jeleznek*. Természetesen a társadalom könnyen ítél. Az össz-társadalmat érintő nyegleség, igénytelenség vagy hiányosságok tömege a válság pillanatában felelőst keres és talál. Így stigmatizálódik újra és újra a mindenkori pedagógustársadalom. Holott a pedagógustársadalom minden szakmai tévútja inkább következmény, mint ok.

Ezért csodálkozhatunk-e azon, hogy ma már a szülő nem segíti a pedagógusokat, hanem kiszabadulva az iskola falai közül kritizál, ítélkezik, támad és demoralizál? Így örökíti át saját kudarcélményeit az egykor őt is tanító vagy életkorban alatta álló pedagógusnemzedékre. És a félreértett vagy félremagyarázott liberalizálás odavezet, hogy általa lesz az iskola alma materi szellemiségéből a felületesen meghatározott oktatási normákat szolgáltató közintézmény. Mert ebben a „*szép, új világban*” a szülő a megrendelő, a gyermek a csak jogait számon kérő munkadarab, míg a pedagógus csak a kötelességeire figyelmeztetett és fegyelmeztetett oktatásügyi szakmunkás. Holott a nemzet és az állam megtartása és fejlődése érdekében mindig a nemzetnek kell a megrendelőnek lennie a rend szó hangsúlyozottságával. Ma már kór/kortünet, hogy az iskolai ünnepeken az intézményvezetők a pedagógust köszöntik és szólítják meg utoljára, de a válságok elemzésekor mindig őket szólítják meg először.

Végül szólnunk kell a kötelező olvasmányok elleni harc összes ragályáról. Ahogy a rendtelenség és igénytelenség divattá alacsonyodott, úgy vált mindenki szakértővé az irodalom megítélésében. Kamazskori butaságokkal példálózhatnak blogírók, miszerint a Kincskereső kisködmön káros a lélekre, hogy az Egri csillagok és A köszívű ember fiait olvashatatlannak, hogy Móricz remekműve, a Légy jó mindhalálig teljesen felesleges a tizennegyedik életévét taposó korosztály számára. Némelyik vádaskodás és érvelés annyira ostoba, hogy a cáfolatot sem érdemli meg. Más vélemények mögött mintha a kortársnak nevezett irodalmi irányokat képviselő könyvkiadók lobbija állna. De a legtöbb támadás a neveltelenségét be nem látó, de nevelni akaróktól érkezik, többnyire a félműveltség hangoskodó papagájgégéjűségével.

Ha arról kell dönteni, hogy mit olvasson a gyermek, mit tekintsen a magyar társadalom kötelezőnek, mit nevezzenek némi nagyképűséggel kánonnak, érdemes megkérdezni a leghivatottabbat, az írókat.

„*Most már az a kérdés, miféle irodalmat adjunk a gyermeknek. Úgy sejttem, hogy a gyermek természetes társa csak a lángész lehet. Inkább Arany János, mint Bódi bácsi és inkább Mikszáth Kálmán, mint Panni néni. Említettem, hogy tizenöt éves koromban olvastam el az első könyvet. Sohase felejttem el ezt a*

napot, mert el nem múlt élményem, hogy fedeztem föl az irodalmat, azt a gyermeki irodalmat, amely nekem való. Zivataros, sötét nyári délután volt. Unatkoztam és ásítottam. Amint édesapám könyvtárában kutakodtam, egy vékony, fekete kötetet találtam, melynek ez volt a címe: Az élet semmisségeiről és gyötrelmeiről. Írta: Schopenhauer Arthur. Fordította: Bánóczy József. Lapozgatni kezdtem. Elolvastam egy mondatot, aztán egy másikat, leültem az ablak elé, a szöveg egyre beljebb-beljebb csalogatott, s föl se keltem mindaddig, míg az egész kötetet el nem olvastam. Aztán pirosra gyulladt füllel, izgatottan és boldogan sétálni mentem, egyedül. Fogalmam se volt, kicsoda az a Schopenhauer Arthur. Neve akkor nem sokkal többet mondott nekem, mint Sperber Artúr, a szemközi fűszeresinké. De éreztem, hogy valami rendkívül okos ember lehet s végtelenül meg voltam tisztelve, hogy szóba állt velem, a gyermekkel.”⁶

Magam is tapasztalom, hogy a szülő szellemi irányok és lehetőségek tekintetében alábecsüli a gyermekét. Gyakran hallom öntelt mosollyal kimondva, hogy a gyermek maradjon gyermek. És ez alatt azt érti, hogy mulya, engedelmes, vihogó, szabad akarattal feltarisznyázott, de a gondolkodás „*kényszerétől*” megfosztott vegetatív lény legyen. De a gyermek ennél mérhetetlenül több. Lényeglátása, képzelete sokkal elevebb, mint a felnőtté. Tudása szűkebb, de tudásvágya a végtelen felé kacsingat, gyakran oda is merészkedik. Erkölcse fejlett, sokszor megingathatatlan.

„*Vajon mi lehet az oka annak, hogy az olvasmányt mint olvasmányt oly korán meggyűlöltették velem és annyi más gyermekkel? Azt hiszem, az, hogy mást kaptam, mint amit vártam. A gyermek egyetlen vágya, hogy felnőtnek tekintsek, és komolyan vegyék. Viszont a felnőtt egyetlen vágya az, hogy gyermeknek tekintse az a gyermek, akinek a száját csücsörítve édeskedik, selypeg és illeg. Semmi kétség, hogy a felnőtt így jól mulat. De a gyermek nem mulat jól. Ő van olyan okos és agyfájt, mint a felnőtt. Hamarosan belelát a felnőtt kártyáiba.”⁷*

Tehát a gyermek nem gügyögésre vágyik. A maga eszközeivel, a teremtés okos mértéktartása mellett szűkre szabott, de állandóan tágítható tudásával, határtalan képzeletével akarja felfedezni a világot. A plüssjátékká zsugorított gyermeki létezés a legelborzasztóbb bilincs a léleknek. A szabadság, ahol kell, megszab, hogy máshol felszabadíthatson. A gyermeknek nem az olvasmányaiban kell élnie,

⁶ Kosztolányi Dezső: Nyelv és lélek. Szépirodalmi Könyvkiadó 1990, 427–433. oldal

⁷ Kosztolányi Dezső: Nyelv és lélek. Szépirodalmi Könyvkiadó 1990, 427–433. oldal

hanem az olvasmány éljen, támadjon fel a gyermekben, ahogy a zene a partitúrából az ihletett pillanat emelkedettségében. A gyermekek nagyobbik része azért nem olvas, mert kijelölik azt az utat, s nem bejárrák vele. Nem mutatják meg annak távlatait, földjeit, égboltjait, határait és határtalanságát. Jelenkorunk gyermekirodalma többnyire nem a gyermeknek szól, hanem a felnőtti téveszmének a gyermeki szemlélyiségről. S annyi bugyuta verset, absztrakciókká silányított mesetorzót vagy torz mesét nem vajúdott a világra egyetlen kor sem, mint a mai. Általában vagy többnyire azt kell megmutatni a gyermeknek, amit magunk is sokszor és újra olvasunk. Amiből szép emberséget és az emberi szépséget felfedezhetjük. Így érezhette ezt Kosztolányi, mikor szülők kérdéseire válaszolt. „Nyilván az iskolában se járhatunk el másképp. Nem szabad lebecsülnünk a gyermeket. Közölnünk kell vele mindent, amit tudunk az irodalomról, mégpedig annak a legmélyebb mélyét, természetesen nem homályos, pudvás szakkifejezésekkel, hanem egyszerűen és világosan. Az, amit nem lehet egyszerűen és világosan közölni akár egy gyermekkel is, úgysem érték.”⁸

Összegezev

A fent leírt és ábrázolt nemzeti erőziót kell és lehet lassítani. És amint ez megtörtént, meg lehet állítani a visszafordíthatóság ideájával.

A nyelvművelés legalább annyira léleknevelés, mint amennyire a léleknevelésnek a pallérozott, tiszta nyelvhasználat a következménye.

A könyveket szerető és tisztelő, a nyelvét ismerő és bátran használó, azért szót emelő, saját könyvtárát építgető pedagógus nem az egyetlen szereplője az oktatás és nevelés folyamatának, de mindenképpen a legrangosabb és a legnagyobb elvárásokkal terheltje is.

Mert hányan szólunk azért és hányan állunk a kijelentő mód helyett feltételes módot használó nyelvi tévelygés ellen? A boltban csupa „kérnek kenyéret, húst, cukrot”, az iskolában a gyermekek „szeretném megkérdezni” kifacsart szókapcsolattal rontja a nyelvet, mely nem anyanyelv, nem tanult nyelv, s ha szigorúbbak vagyunk, nem is nyelv, csak a nyelvi és a lelki romlottság egy könnyen gyógyítható fajtája.

Hogy is lehetne ez másképp, hiszen a magyar közoktatást egyfajta amerikanista testideál rombolja, mely odavezet, hogy több testnevelésórával izzasztják a gyermeket, mint ahány nyelvtan- és irodalomórával együttesen tisztítják a lelkét és a szellemét. Így nyomorítja a *Mens sana in corpore sano*⁹ múlt-

⁸ Ua.

⁹ *Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano* – Azért kelne imádkozni, hogy ép testben ép lélek legyen. Juvenalis Szatírájából elhíresült gondolat.

béli szellemiségét a tornacipő-barbárság *Forrest Gump*¹⁰-attitűddé. Miközben a mindenféle hozzáértést bátran nélkülöző oktatáspolitikai kreativitásról, szabadságról papol, a tanuló lelkiességéből egy feleselő, közhelyekkel és nyelvi panelekkel dobálózó, a semmiről fecsegni tudó szellemtelenséget szabadít az egykor tudással szentelt iskolafalak közé. Szinte szellemi rezervátumokba úzik az ötletelő-fecsegő normák helyetti elemző, elvonatkoztató gondolkodás magasrendűségét.

Egykor sokak értékék **Paul Valéry**¹¹ hírhedt gondolatát, mely szerint a „*mondat a lélek képessége*”. Manapság a hetedik évfolyamos tantervi tervezet heti egyetlen nyelvtanórát ajánl az iskoláknak a magyar mondat megtanításására. Ha ezt az ajánlást az iskolák szakmai javaslatnak ismernék el, akkor húsz év múlva nemcsak funkcionális analfabéták tömegei jelennének meg a magyar ifjúság körében, hanem a jávai majomember szintalattiságára züllesztene le a jövőendő nemzedékeit. Jókai, Móra, Mikszáth, Gárdonyi, kik anyanyelvünk apostolai voltak, kiebrudaltakká kezdenek válni azért, mert valaki a SpongyaBob-nemzedékből kitalálta, hogy a magyar népmesék mitológiája, a Móra Ferenci-i utólérhetetlen lélekábrázolás, Weöres Sándor gyermekies lírikussága helyett a félpercenként óbégató és ordibáló idióta amerikanizmus az egyetlen üdvözítő megoldás ahhoz, hogy a gyermek gyermeki maradjon. És még csodálkozik a szülő, hogy a szülőtte a tereken, étermekben, templomokban, a kultúra szentélyeiben (ha egyáltalán elviszik) ordít, hisztizik, elégedetlenkedik, türelmetlen, kritizál, hülyéz, minősít. És teszi ezt fennhangon, a deformált szellemének magabiztosságával. Miközben nem ért meg egy **Fekete István-i vagy Bársony István-i** mondatot, (*Bársony István nemesen szépséges prózáját még irodalomban járatos tanáraink közül is alig vannak, akik ismerik*), s mindezek miatt lelki finomsága nem egyengetheti nyelvi finomságát, nem talál szavakat, hogy lelkét megszólaltassa. S ha méri a nyelvi kompetenciáját, akkor teszik ezt olyan szövegekkel, melyek sem örömet nem okoznak neki, sem érdeklődést nem váltanak ki belőle.

Lord Byron, az angolok hálátlanul elfeledett óriása egyszer azt írta: „*Az emberiség története válsázuira érkezett: döntenie kell Shakespeare és a szappan között.*”¹²

Ma már tudjuk, az utóbbit választotta.

¹⁰ Winston Groom 1985-ös regénye, melynek alcíme: „Avagy egy együgyű fickó feljegyzései”

¹¹ A XX. századi francia költészet egyik ragyogó alakja, aki művészetekkel és filozófiával is behatóan foglalkozott.

¹² Hamvas Béla Száz könyv című művéből vett hivatkozás.

Szilágyi Domokos: Napraforgók avagy a költő „égiekkel játszó földi tüneménye”

*Egyedül vagyok, mint a sárga napraforgó szomorúsága.
Az ég alatt ragyog a nyurga nyár. Száll a szőke búzaföld. Amarra pár szál katáng kurjongat kéken szememnek itt lenn s odafönn az égen.
Ökörnyállal az ősz előreköpdös.
Lomboknak készül ezerszínű köntös.
De még zölden üdell a tó, bárányfelhők legelnek rajta, kiknek szigorú pásztorai a nap-ikrek.
egyik a magasban, másik a mélyben látható.*

*Fekszem a földön, engedelmes foglya, s mint magvető, aki marokba fogja a szórni való élest – én ím, próbálom megmarkolni szétszólt igéim, hogy ne legyek egyedül, mint a sárga napraforgó szomorúsága, s mint ki termett szomorúságra – talán a sors kivéd (rakoncátlan hívét);
fekszem hason, hátam vetem az égnek – csak így ér valamit e földi lét, szétszóltában napra forgó igéknek.*

(1976 nyarán)

1. Nyomatott versszöveg.

2. Egy szakasz, 24 sor.

3. A költő természeti képpel – napraforgó, búza, katáng, tó, nap – teremti meg a szöveg kohézióját, fogalmazza meg magányosságát, költői hitvallását – alá- és mellérendelő mondatokkal. Panaszát birtokos személyjelen szavak tolmácsolják: szomorúsága, foglya, szememnek, igéim, hátam, pásztorai.

A cselekvést, a történést az egyes szám első és harmadik személyű igék fejezik ki: vagyok, fekszem, próbálom megmarkolni, vetem..., ragyog, száll, kurjongat, előreköpdös, készül, üdell, foglya – és egyetlen többes számú ige: legyenek (a bárányfelhők).

A szövegben csak határozott névelős szavak szerepelnek, a költő bennünket is bevon a történetbe, ismert dolgokról beszél, mintha mi is ott lennénk vele...

A szöveg jelentéstani elemei közül a *napraforgó* összetett szó ismétlést említhetjük, ezzel a nyári-őszeleji táj, a világ fogalmak értelmi és érzelmi tartalma erősödik, míg a *napra forgók* szókapcsolat a költő igéi, a versei, a bennük megfogalmazott üzenet hordozói. Így a *napraforgó* és a *napra forgók*, mellettük a *nyár*, az *ősz*, és az *igéim* többértelműségükkel szövődnek a költeménybe, a vers szövetébe. Jelentéstani elemként szerepel, szinte kulcsszóként a *nap-ikrek*. A költő a naptól való elfordultában, a földön járó tekintettel is a napot, az eget szemléli: a tó tükrében, de a naptól ragyog a nyár, hiszen a földre forgó, a föld felé forduló nap égi üzenete ez, s ennek köszönheti a sárga szomorúságát a napraforgó, aranylő szőkeségét a búza... Azt mondhatjuk, hogy az ég a világon/világban.– De ez a világ az égen van, mert hiszen száll a búzaföld, és még a haszontalan gyom is az égre kel: katáng kurjongat., lenn és odafönn az égen. Körülírás, sejtetés segít megértenünk: nem az igazi lét, amikor „egetlen” élünk; ha élünk, ha a világon vagyunk, nem lehetünk „egetlenek”, a

lenn és a fenn együtt teljes, a föld az éggel, a valóság a költészettel.

Míndez a költő monológja, hisz a beszédes sejtetésnek is a mestere Szilágyi Domokos, de a gondolatébresztő elhallgatásnak is.

A költemény a *Tengerparti lakodalom* c. posztumusz kötetben jelent meg, ebben a kötetben a többi versből is nyilvánvaló, milyen fontos motívum az *ég* ebben a költői mindenségben: „Csak ez maradt, az ég, az ég..., ó, érte éltem és szerettem. Egem, miért hagytál egyetlen?” (Az ég, az ég).

4. Az előbbi gondolatokkal már érintettük azt, hogy a költemény szövege valóságos világgép, elképzelt elemekkel ötvözve, olyan világ, amelynek költői égboltja elborult, itt azonban még csak a híradás, az égvesztésről szóló üzenet művészi megformálásának vagyunk a tanúi.

A költeményben a nyári-őszeleji tájkép – természeti kezdőkép? – jelentkezik: napraforgók, táj (napraforgó a világ, maga a költő is napraforgó), és versei révén napra forgó volt eddig is a költő, de mostani üzenete tanúsítja, hogy ezentúl naptól forgó, naptól leforduló próbál lenni: hason fekvé, hátát mutatja az égnek. Elfordul a naptól, mégis nézi, szemét és lényét mégis fogva tartja a nap... A természeti képből következik a természetben dolgozó ember képe: ahogyan a magvető szétszórja az élest (gabonát), úgy hinti papírra, úgy szőlja szét igéit a költő is, számára „csak így ér valamit a földi lét, / szétszóltában napra forgó igéknek”.

5. Szövegtípus: magyar nyelvű, mai, írott, érzelmkifejező, szépirodalmi szöveg.

6. Stílusa: szépirodalmi, a szövegben jóhangzású szavak fogalmazzák meg az üzenetet, panaszt egy kissé szomorkás, de játékos hangulattal is. Ebben segítenek a *kurjongat*, *előreköpdös* hangutánzó szavak, de a *száll*, a *szőke*, a *szórni*, a *szétszólt* és a *szomorúsága* alliterációk zeneisége is.

A páros rím (a a b b) is stílusértékű, a zeneiség eszköze:

„*hogy ne legyek egyedül, mint a sárga napraforgó szomorúsága.*”

Látszólagos kezdetleges, sőt bántóan rossz rím áll előttünk – állapítja meg Hernádi Sándor. De hangzottassuk csak, olvassuk a verset! Fülünkbe tünik majd a szánalmasnak tetsző rím alatt megszólaló, a rajta áthallható két fokozó forma: „*szomorúság, szomorúsága; szomorúság szomorúságra.* Nem lehetetlen, ha itt a verskezdő motívum visszatérését kísérelő tudatos lehangolásnak vagyunk tanúi, mert eredeti páros rím (sárga – szomorúsága) most hármasba fordult: *sárga – szomorúsága – szomorúságra.*

Még egy rímes sorra érdemes kitérni: „*Ökörnyállal az ősz előreköpdös.*”

Ebben a helyzetben is, veszélyhelyzetben is, milyen könnyedség, játékoság szólal meg! A hangok közül az *ő* hangok sokasága a maga derűjével szinte bagatellizálja a közelgő kellemetlenséget, s ebben segít a rímben megcsendülő *köntös* szó a maga utóhangzásával: „Lomboknak készül ezerszínű köntös” – hiszen a természet csodálatos változása, gazdagodása várható...

A szavak elsődleges (szótári) jelentésére ráépül a szövegösszefüggéssből adódó érzelmi-hangulati többletjelentés. Már szóltunk a *napraforgó, napraforgó, nap-ikrek, ég, ige* stb. szavak érzelmi telítettségéről. A költő egyedül van, mint a *napraforgó, a búzaföld felett ökörnyállal az ősz előreköpdös, lomboknak készül ezerszínű köntös, bárányfelhők legelnek, s mint a magvető, a költő is próbálja megmarkolni szétszólt* igéit...

A szöveg szavainak szófaji értéke is stílusteremtő. Az igék közül az egyes szám harmadik személyűek a változást, a mozgást, a folyamatot – cselekvést – jelenítik meg: *ragyog, száll, kurjongat, előreköpdös, üdell, legelnek...* a költő igéi állapotot jelölnek: *vagyok, fekszem, próbálok megmarkolni, ne legyek egyedül, vetem az égnek...*

A *marokba fog és a megmarkol* igék nemcsak hasonlóságot sugallnak, különbségről is árulkodnak: érezzük – vallja Hernádi Sándor –, hogy a két kifejezés előbb egymásra bólint, aztán felesel egymással.

A paraszt a kezében tartott kicsépeelt gabonát, magot veti el: a költő viszont betakarítani szeretné a termést (mint régen a kaszás nyomában járó marokszedő, marokverő, aki előbb kévébe kötötte, majd keresztbe rakta a levágott termést).

A szöveg melléknévvel megtöltött főnevi szemléletessé, festőivé, képszerűvé teszik a költeményt: *sárga napraforgó, nyurga nyár, szőke búzaföld, ezerszínű köntös, engedelmes fogoly, szétszólt ige...*

Hernádi Sándor a költő színrakását is dicséri. Az alapszín itt a sárga sokféle árnyalata tünik elénk: a napraforgósárga, az aranyszőke, az avar barnássárgája, a vöröslő arany (nap), a gabona viaszos színe (a magvető kezében), a sárgára avasodó papír (rajta a költő igéi), a bizonytalan sorstól sárgásfehére sápadó arc színe (a költőé), és végül ismét csak a napraforgósárga szomorúsága. Ezekben az árnyalatokban is ott vibrál a lélek minden rezdülése. De a színek és fények is villóznak előttünk

„...zöldell üdell a tó” – csupa fény-szín-játék. Játékos a katáng, amelyik égkéken lenn és katángkéken odafönn az égen (kurjongat). Erősítő, szemléltető hatása van a szövegben az *amarra, itt, lenn, odafönn, magasban, mélyben* s az ismétlődő *egyedül* határozószóknak, határozóragos szavaknak.

A költemény szóképei/nyelvi képei közül az érzelmet-hangulatot megteremtő hasonlatot említsük: a költő olyan egyedül van, mint a napraforgó szomorúsága, és mint a magvető, aki marokra fogja a szórni való élést – próbálja megmarkolni szétszólt igéit, hogy ne legyen egyedül, mint a napraforgó...

Életszerűséget, szemléletességet, elevenséget kölcsönöz a szövegnek a megszemélyesítés: *napraforgó szomorúsága, a búzaföld száll, a katáng kurjongat* (még hozzá kéken, azaz korántsem civilizáltan, s a tetejében még lenne a földön és fönn az égen is), az *ősz előreköpdös, a bárányfelhők legelnek, a napikrek pásztorként vigyázzák* őket.

A költemény mondatai mind kijelentő mondatok, de érzelmileg telítettek.

A természeti képben maga a költő is megjelenik, egyenes beszéde verbális stílusban simul bele a szövegbe.

* * *

Deák-Sárosi László

Újító film a hagyomány védelmében:

Szóts István: Emberek a havason (1941)

Retorikai szituáció

E film esetén egyértelmű a retorikai szituáció hármas alapfeltétele (Bitzer 1968: 5–6), hiszen van egy szükséglet (*exigence*): a világ harmóniájának megbomlása az ipar és a fakitermelés terjedésével, amelyről beszélni lehet és kell; van egy széleskörű

közönség (*audiance*), itt nézőközönség, amelyet meg lehet győzni arról, hogy később kinyilvánítsa az akaratát a döntéshozók felé (választás, polgári engedetlenség, együttérzés, segítség stb.) révén; illetve van egy kényszer (*constraints*), a rendezőn mint rétoron a megnyilatkozásra. Ennek a megnyilatkozásnak az

érvényre juttatásához a rétornak, jelen esetben a rendezőnek figyelembe kell venni a korlátokat: milyen közönségnek szánja, hogyan akar hatni, és ehhez milyen anyagi, technikai akadályokat kell legyűrnie.

Az *Emberek a havason* közérdekű, vagyis *közösségi témát* vet fel (Cooper 1989: 6), mivel a lakosság jelentős hányadát érinti és érdekli, hogy mi történik, amikor a gépesített civilizáció behatol a természeti környezetbe, az ott élők közé. A kiindulás valós történelmi szituáció, amelyben a gépesített civilizáció és a pénz hatalma tragédiák sorát okozza a természeti életmódot folytató favágók életében. Ezt a helyzetet leíró eseményeket rendez el cselekményesen a rendező egy fikatív történetet bemutató játékfilmben. A helyzet valós tényeket dolgoz fel, illetve olyan dilemmákat tárgyal, amelyek foglalkoztatnak embereket, és amelyek közbeszéd tárgyai, vagy azok lehetnek. A társadalmi párbeszédnek ebbe a folyamatába szól bele a film, etikai állást foglalva a jelenség egészét és számos részletét tekintve. Ez az állásfoglalás döntően közvetett, hiszen játékfilm művészi eszközei által nyer közvetítést. Állást foglal az igazság mellett, és reményt ad a reménytelen helyzetben is.

Hogy a rendező milyen filozófiai és esztétikai alapvetések alapján állította össze az *Emberek a havason* tartalmi és stilisztikai elemeit, az már ennek, az első filmjének a korabeli kritikai fogadtatása során megfogalmaztatott. A kritikai fogadtatásról részletes bibliográfiát közöl egy emlékkötet (Szóts 1999: 436–439), ugyanez közvetlenül a rendező megfogalmazásában is tolmácsolja az alkotói gondolatokat az *Életrajzi feljegyzések* (Szóts 1999: 7–108) és az 1945-ben önálló füzetben is megjelent tanulmányában, a *Röpirat a magyar filmművészet ügyében* című vitaíratából (Szóts 1999: 109–156). Kiemelkedő jelentőségű források a *Metropolis* tematikus számában megjelent cikkek, különösen a *Transzszilván transzcendencia és képpoeitika az Emberek a havasonban* (Margitházi 1998: 104–113), illetve a 2013-as Szóts-konferenciakötet (Pintér–Záhonyi 2013).

A fent idézett szakirodalmi kiadványokban megfogalmazott, és e sorok írója által összegyűjtött legfontosabb filozófiai és esztétikai alapvetések a következők: 1. filmszerű film; 2. kozmikus film; 3. transzcendencia; 4. transzszilvanizmus; 5. egyetemesség; 6. kereszténység és katolicizmus; 7. magyar nemzeti karakter; 8. magyar ősi hitvilág; 9. természetihűvség (panteizmus); 10. ősi életforma és kortárs civilizáció ellentéte; 11. dráma; 12. líraiság, költösiség (idézi: Deák-Sárosi 2013a: 118).

Ami fontos az adott film retorikai helyzetének és alkalmazott meggyőzőési forrásainak, illetve stílus-eszközeinek, retorikai alakzatainak megítélése szempontjából, az megtalálható ebben a felsorolásban. Lényeges tehát, hogy a film filmszerű legyen, vagyis saját autentikus eszköztárát alkalmazza, ne pedig azokat, amelyek a társművészetekből vagy a szóra-

koztatóipar kifejezőeszközeiből idegenként ráakód-tak. A szótsi gondolat, miszerint a film „kozmosz” (Szóts 1999: 114), azt jelenti, hogy ez a művészet képes megmutatni az embert mikro- és makrokörnyezetében, arcot és jelentőséget adni neki idő és tér távlatában. Ezek a távlatok nyitják meg az utat a transzcendencia felé is. A transzszilvanizmus és az egyetemesség (Margitházi 1998: 104–113) párban értendő, hiszen az embernek hűnek kell maradnia hazájához, szülőföldjéhez, és abból a sajátos esetből nézve fogalmazni meg egyetemes érvényű kérdéseket. Mindez az *Emberek a havason* (1941) esetén nagyon egyértelműen meg is valósul, hiszen ahogyan a gépesített civilizáció agresszíven behatol az emberek életébe, az máshol is előfordult. Ez a film nem haladás- és civilizációellenes, hanem csupán ezeknek a jelenségeknek azt az oldalát mutatja meg kritikailag, amely szembemegy a tradicionális értékekkel, a magyar, keresztény-katolikus és ősi magyar, illetve természetihűvső hagyománnyal, rítusokkal és életformával. A film kozmikus távlatra pedig lehetőséget kell biztosítson a katarikus drámai megtisztulásnak és a lírai érzékeny megfigyelésnek.

A film elérte a hatását, hiszen jelentős nemzetközi díjjal jutalmazták Velencében, és állásfoglalásra készítette a szolidaritás tekintetében az embereket és a kritikusokat. A visszacsatolások többnyire pozitívak voltak, de megmutatták a szélsőségeket is. Az *Actio Catholica* panteisztikusnak és újpogányknak tartotta a film és szereplői értékrendjét; Göbbels német propagandaminiszter túl katolikusnak; a románok pedig irredentának, mivel a film egy homogén magyar Erdély képét mutatja (Szóts 1999: 16–17). Ezek a vélemények ellenérdekeket jeleznek, azonban akiket nem befolyásol ilyen közvetlen érdekek, azok elismerően írtak a film értékrendjéről (Egyed 1943). Többen kiemelték például azt a harmadosztályú vasúti kocsiban játszódó jelenetet, amelyben az utasok néma egyetértése kellett, hogy a kalauz lekezelje a halott feleség menetjegyét. A film ebben az értelemben erősítette a társadalmi szolidaritás érzését.

Az 1945 előtti időszakból nem maradtak fenn részletes forgalmazási adatok, de a nézőszámot meg lehet becsülni a forgalmazás első fő szakaszára. Az *Emberek a havason* (1941) a velencei díja ellenére közel egy évet várt a bemutatásra a szűkös forgalmazási lehetőségek miatt. 1943 januárjáról „5 hónap alatt csaknem teljesen behozta a 266 ezer pengős gyártási-forgalmazási költségeket” (Langer 1974: 80). A jegyárak nagy szórást mutattak, de a leggyakoribb, 30 pengős jegyárral (u. o.) számítva ez körülbelül 886.667 néző. A filmek költségei ezekben az években átlagosan másfél-három év alatt térültek meg, és ha addig nem ez sikerült, akkor már később sem vált nyereséggé egy produkció (u. o.). A forgalmazási engedélyeket gyakorlati megfontolásból három évre adták, de később az amortizációs idő egyre csökkent, fél-egy évre. Az *Emberek a havason*

1943-ban és 1944-ben további nézőket is megszólított. Volt tehát közönsége Szóts filmjének, így a széles nyilvánosság előtt is megmérettetett.

Műfaj

Az *Emberék a havason* műfaja a MaNDA adatbázisa szerint filmdráma, társadalmi dráma. A fennálló feszültségek tragikus eseményeket generálnak, több ember, köztük két főszereplő halálát okozva. Meghal ugyanis Erdei Csutak Gergely (Görbe János) és a felesége (Szellay Alice) is, így ötéves gyerekük árván marad. A film hagyományos történetmesélő film, igazodva az elbeszélés elméleti által meghatározott szűzse- és fabulaszerkesztés szabályaihoz. A filmnek van tehát eleje, közepe, vége, az események egyértelmű katalógusát ok-okozatiság és jól azonosítható időrend határozza meg (Kovács 2002: 11).

Az *Emberék a havason* abban a tekintetben is hagyományos dramaturgiát követ, hogy a konfliktusokat és a tragikus eseményeket valamiféle megoldás, vagy legalábbis feloldás követi. Van benne katarzis, megtisztulás. Ha csupán a cselekmény szintjét nézzük, abból is kiolvasható ez. A házaspár mindkét tagja meghal, a faipari vállalkozó is egy, a favágók által jogosnak tartott bosszú áldozata lesz. A házaspár gyereke viszont túléli az eseményeket. A gyereket a favágók örökbe fogadják, így van esély az újrakezdesre, az élet normalizálódására a havasi környezetben.

A műfajt a cselekmény, a tartalom határozza meg. Ennek alapján a filmet tekinthetjük drámának és a szerkezet alapján epikának. Retorikai szempontból pedig *strukturális témájúnak* (Bennett 1980: 30–39), mivel a cselekménye a társadalmi szerkezetet is érintő kérdésekről szól. Az *Emberék a havason* műfaját a stílus is meghatározza. Lehetne egy hagyományos elbeszélő mű is, de a képnyelvi retorikai-stilisztikai eszközök jelentős szerepet vállalnak az érvelés és a hangulat követésében. Például a szóalkotatóipari filmkészítés konvencióinak meghaladásával, egyebek mellett az extrém kameraállások alkalmazásával. Ezekről a későbbi alfejezetekben lesz szó, de fontos megemlítenem már most, mert ezeknek a filmnyelvi eszközöknek révén az *Emberék a havason* művészfilmnek minősül, és a kifejezőeszközök megelőlegezik a filmtörténeti modernizmus eszközeit. Ez a film eszmetörténetileg még nem *modernista* film, és még nem is *szimbolikus-retorikus film*, de eszköztárát tekintve e kettőnek az előfutára. Átmeneti, pontosabban komplex felépítésű műről van szó: az alapja egy hagyományos, történetalapú cselekménysor, de a hatásesszövegeinek jelentős részét a képi retorikai eszközök jelentik. Ezek a képi retorikai elemek azonban összhangban vannak a cselekménnyel, a dramaturgiai jelentésképzéssel, és egymást erősítik. Másképp fogalmazva az explicit és az implicit jelentés egybeesik, vagy koherensen kiegészítik egymást. Később, a modern és posztmodern korszakban a történetmesélés elbizonytalanodik,

visszaszorul, sőt, radikális esetben eltűnik – miközben kialakul a *szimbolikus-retorikus film* –, de a két korszak végén újra megjelenik, ám akkor a történet és a szimbólumegyesítések jelentése eltérhet egymástól, akár egymás ellentétei is lehetnek. Lásd a *Franckenstein terv – Szelíd teremtés* című filmet.

Szerkezet

Az *Emberék a havason* szerkezete a történet és fabulaszerkesztés hagyományos sémáit követi, amelyek dramaturgiai elemei az *expozició*, *fordulat*, *epizód*, *befejezés* (Kovács 1999: 33–46). Természetesen a középső egységekből: fordulatból és epizódból több lehetséges és van is: két nagyobb és több kisebb fordulat. Mindezt kiegészíthetik más elemek is, a vizsgált film esetén a például a prológos. Az *Emberék a havason* megfelel a klasszikus hármas dramaturgiai szerkezetnek is, amelyet a hollywoodi forgatókönyvírói iskolák dramaturgiai szabályai írnak le. A hármas szerkezet úgy alakul ki, hogy megközelítőleg a játékfilm egyharmadánál és a kétharmadánál van egy-egy nagyobb *fordulat*. A középső rész (*felvonás*nak is nevezik a drámaíródalommal való rokonság alapján) általában mind két nagyobb, megközelítőleg egyforma részre tagolódik, amelyet egy középpont oszt ketté. Ez a középpont egyfajta lezárás, és egyben egy újabb egység kezdete (Field 2011: 182–185). A klasszikus retorikák szerint a beszéd fő szerkezeti elemei a következők: *prológos*, *narráció*, *tétel*, *bizonyítás*, *cáfolás befejezés*. Quintilianus ehhez még hozzávette a *kitérést* is (Quintilianus 4, 3, 1–17). A hármasság a klasszikus retorikákban is megjelenik, például a választott fő állítások száma szerint. Három dologról kell beszélni, mert kettő kevés, négyre viszont a közönség már nem emlékezne. A film és a szóközi beszéd szempontrendszere alapján az *Emberék a havason* szerkezete a következők szerint írható le:

1. A film *prológussal* kezdődik: egy narrátorhang eligazítja a nézőt a havasi emberekkel kapcsolatban. A mesélő a hegyen lakó emberekről, pásztorokról, favágókról beszél, akik valamilyen ősi, civilizáció előtti viszonyok közt élnek, még az állatokkal is beszélni tudnak. A templomba ritkán mennek le, de Isten ismeri és szereti őket.

2. A prológos után következik egy viszonylag hosszú *expozició*, ami bemutatja a havasi emberek, köztük elsősorban Erdei Csutak Gergely családjának idilli életét. Ezt tekinthetjük retorikai szempontból a prológussal együtt *narrációnak*.

3. Az egységűly megbomlik akkor, amikor a havason megjelenik a fakitermelő vállalat képviselője, és az ő révén Gergelyék rákényszerülnek arra, hogy beköltözzenek a faluba. Dramaturgiailag ez még mindig az *expozició* részének tekinthető, retorikailag pedig a *tétel*, hiszen megjelenik benne az, ami az egész filmnek a tétje, miszerint a városi civilizációnak az anyagi hatalma romboló módon hatol be a természeti közegben favágók mindennapjaiba.

4. A filmben az első fő *fordulat* akkor következik be, amikor a vállalkozó már a házaspár faluba való leköltözése után erőszakoskodni akar Gergely feleségével, Annával. A nő menekülni kényszerül, és miután egy szakadékba esik, gyógyíthatatlan beteg lesz. Az első fő fordulattól kezdve retorikailag a *bizonyítás* fázisai következnek. Az első fordulat után beszélhetünk a második felvonásról.

5. A film *középpontja* Anna halála, miután sem a csíksomlyói Mária, sem a kolozsvári orvosprofesszor nem tudott rajta segíteni. Ez az a dramaturgiai pont, ami egyszerre lezárás és egy másik egység kezdete. Gergelynek eddig az volt a célja, hogy a felesége életét megmentsé; ezt követően pedig az, hogy a nő végakarátának megfelelően a havason, kunyhójuk közelében eltemesse, majd hogy bosszút álljon érte.

6. A második nagy *fordulat* Gergely bosszúja a vállalkozón a többi favágóval egyetértésben, amiért börtönbüntetésre ítélik. A harmadik *fordulat*, vagy a harmadik egységen, felvonáson belül egy kisebb *fordulat*, hogy Gergely karácsonykor megszökik a börtönből, mert a gyereket szeretné látni. Ez készíti elő a dramaturgiai ív lezárását. Gergelynek a menekülés során teljesedik be a sorsa, miután eltalálja az öt üldöző csendőr golyója.

7. A film utolsó nagyobb egysége a harmadik harmadon (*felvonáson*) belül, ami dramaturgiai és retorikai vonatkozásban is *befejezésnek* tekinthető. A képsorokból kiderül, hogy a favágók karácsonykor örökre fogadják az árván maradt kislányt, Gergőt, és betlehemes rendeznek neki egy barlangban. Ez tekinthető az egyensúlyi helyzet helyreállításának.

Érvelés a nagyszerkezetben (logikai és/vagy érzelmi haladás)

A nagyszerkezet alapvetően *konvencionális forma* (Burke (1968: 123), hiszen hagyományos drámai-epikus sémákat követ. A cselekményben azonosítható három (a kiegészítő kisebbekkel öt) fő *fordulat* (csomópont, csúcspont), mindhárom erős, érzelmileg telített, megrázó. Az érvelés ok-okozati jelleget is mutat, hiszen: mindegyik tragikus eseménynek megvan az oka. A film nagyszerkezetét jól követhető *logikai* haladás jellemzi, de nem ez a fő jellemzője, hanem a *kvalitatív* (Burke 1968: 123), az érzelmi haladás: a szerencsétlen házaspárral együtt éreznek a havasi emberek és a nézők is. Megrendülésüket a nő tragikus sorsa váltja ki, majd az igazságtalanság érzése. Később az együttérzés a halott feleségét hazaszállító férfira irányul, a bosszújára és börtönbüntetésére, illetve legvégül pedig az árván maradt kislányra, akit a favágók fogadnak örökre. Pozitív és negatív érzelmi helyzetek váltakoznak, amelyek reményt és reménytelenséget közvetítenek, a végén a feloldászerű örökbefogadással.

A film egésze a hagyományos értékrend, a természetközeli emberek világfelfogása és igazsága mellett foglal állást az anyagiassá, mohó, terjeszkedő

civilizáció ellenében. A tragédiák után is van élet, Szóts István alkotása a reményről győzi meg a nézőt.

Érvelés a középső szerkezetben (toposzok)

A film érvelésének hangsúlya a középső, és még inkább a film legkisebb egységeire, a filmképekre tevődik. A logikai alapú meggyőzés elsősorban egy-egy jelenet kapcsán vizsgálható, az érzelmi hatások pedig a képi retorikai alakzatok és toposzok, illetve más stilisztikai elemek szintjén.

Logikai érveléssel a szöveges, dialogikus jelenségekben találkozhat a néző. Ezek közül kiválasztom az egyik legplasztikusabbat, a bírósági jelenetet. Ebben a favágók, Gergely sorstársai elmennek az ügyének a tárgyalására, hogy tanúskodjanak mellette. A napot azonban eltévesztették, és egy nappal később értek a megyeközpontba, így már csak informálisan tárgyalhatták az álláspontjukat a két tárgyalás között megszólított bírónak. Az érvelésük oksági, a toposzokat *oksági* alapon elrendező bizonyítás (Cooper 1989: 80). Két ilyen bizonyítási kísérletet idézek. Üdö Márton először Gergely felmentését kéri, később azt, hogy ő egyedül vagy társaival közösen átvállalhassák Gergely büntetését. Mindkét érv vagy bizonyítási kísérlet hiányos szillogizmus, vagyis *enthüméma* (Arisztotelész 1999: 34–38): Gergely a bosszút a közösségért és a közösség nevében tette; illetve nem hagyhatják árván a gyereket. Az öreg a saját, havasi, ősi értékrendjükre hivatkozik, ami a közösséget lényegesen előbbre sorolja, mint a hatályos törvény, ami viszont az egyéni jogokat és kötelességeket helyezi előrébb. Üdö Márton, amikor látja, hogy nem értik őt, akkor próbálkozik az indoklással, de a magyarázat nem tudja pótolni a nagy premissza alapjának, a teljes saját értékrendjüknek a leírását.

Bármely film esetén felmerülhet, hogy vannak-e benne érvelési hibák, nem logikus összefüggések. Érvelési hibának lehetne tekinteni, ha Gergely bosszúját a vállalkozón a film egészéből kiragadva vizsgálnánk. Gergely tette azonban egy archaikus közösség belsőleg logikus értékrendjét tükrözi, ami azonban ütközik egy másik rendszer értékrendjével. Nem érvelési hibának, de valamilyen módon kiegészítendő hiányosságnak minősül, hogy nem tudni Anna betegségének pontos mibenlétét. Bár egy havas szakadékba esett, és valószínűleg megfázott, a betegsége nem szervi, hanem lelki eredetű. E tény nyitva hagyja azt a kérdést is, hogy miért nem segít meggyógyulni a mélyen hívó nőnek a csodatévő csíksomlyói Mária-szobor. Ez a film elbeszélői szintű, nem kifejtett, enthüematikus érvelésnek minősül, hiszen az isteni gondviselés mint nagy premissza bizonytalan, lebegtetett. Szól mellette és ellene is érv, tanúságtétel; a közvetítés a néző által mégis a „van remény és újjászületés”. Mivel megvan ez a hiány, és érvényesül a lebegtetés, ezért elgondolkodtató, és a követés igényli a néző fokozottabb aktivitását, saját értékrendje szerint. A film egészében az isteni rend egyensúlya (átmeneti) megbomlásának tekinthető,

amire képi retorikai alakzatok is utalnak, így a nézőnek van viszonyítási alapja a hiányos okfejtés kiegészítéséhez. Az alkalmilag, majd egyre jelentősebb arányban hiányzó ok-okozat a modern filmre jellemző sajátosság (lásd az *idő-kép* leírását – Deleuze 2008), és Szóts filmje ebben a vonatkozásban is előfutára a filmtörténeti modernizmusnak.

A képi retorikai alakzatok számos sugalmazással élnek, amelyek befolyásolhatják a nézők hangulatát, vélekedését, és anélkül, hogy ezek a hatások alapos elemzés nélkül, csupán a film megtekintésével azonosíthatók, reflektálhatók lennének. Például a kamera nézőszöge megszemélyesít egy őzikét (lásd a 28. oldalon), ami valamiféle természetvallásból fakadó érzetet idéz meg. Ez is enthümatikus érvelésnek minősül, mert a nagy premissza az, hogy az állatok is emberi szinten értelmes lények. A kis premissza, hogy az őzike figyel a családra. A következtetés pedig az, hogy ezt a természetvallást is magában foglaló Isten óvó szeme követi a családot. Ez a hiedelem nem áll ellentétben tág értelemben az emberek, így a nézők értékrendjével, de legalábbis nem támadja azt. „A jó érvek etikusak” – állítja egy sokat idézett, filmeket és médiaszövegeket is elemző szerző (Cooper 1989: 135). A jó sugalmazások is.

Érvelés a kisserkezetben (stílus)

A filozófiai és esztétikai alapelveknek a főbb filmnyelvi és egyben képi retorikai eszközei Szóts Istvánnál a következők: 1. eredeti (erdélyi) helyszínek; 2. amatőr és félamatőr szereplők; 3. természetes fények és fény-árnyék hatások; 4. megszakítatlanság és folyamatvágás; 5. montázs; 6. közelkép és totálkép; 7. a földtől és a kontextustól való elemelés; 8. háromszög-kompozíció; 9. enyhe dekomponáltság; 10. dönt kameraállás; 11. szintkülönbség – perspektívák; 12. hang: narráció és viselkedés; 13. tömörség és ki-

hagyás; 14. kamerába tekintés; 15. áttűnés (idézi: Deák–Sárosi 2013a: 118–119).

A meggyőzés hitelességének egyik fontos eleme a stílus: a külső felvételeket eredeti helyszíneken forgatták az *Emberek a havason* (1941), az *Ének a búzamezőkről* (1947) és a kisjátékfilmek esetén is. Ugyanennek az elvnek a szolgálatába áll, hogy a szereplők amatőr, kevésbé ismert vagy félamatőr színészek, akik nem alakítanak elsősorban, hanem önmagukat adják a kamera előtt lejátszódó fiktív, de valószínű eseményekben. Az ilyen szereplők hitelessége saját életük, természetes emberi tulajdonságaik *éthoszából* fakad. Mindezek a természetes fényekkel és a megfelelő helyeken alkalmazott folyamatossággal reális, sőt naturális hatást érnek el. Szóts István azonban nem elégszik meg a természetességnek ezen indokoltan szélső értékével, hanem kiegészíti az olyan alakzatokkal, amelyek nem csupán kis mértékben, hanem akár feltűnően eltérnek a megszokottól. Ezek a képi és részben hangyi retorikai alakzatok, amelyeknek többsége a mindennapi nézéstől eltérő kameraállások, perspektívák által valósul meg. A montázs olyan tartalmakat helyez egymás mellé, amelyek nem magától értetődő kapcsolatok, hanem tartalmi és motívikus ellentétek fogalmi, absztrakt jelentést képeznek. Ilyennek említeném a mozgás közben fényképezett síneket és talpfákat, amelyek nyugtalanság, zaklatottság érzését keltik, és párhuzamba állítatnak a vonaton utazó személyek fényképével, akik nagyon feszültek.

Ugyancsak távol áll a tekintet mindennapi játéktól a közelkép és a nagytotál tágasságának gyors váltása, mint a film elején térdig érő hóban gyalogló Gergely (Görbe János) és a kunyhóban közelről látható felesége (Szellay Alice) és az akkor még csecsemőkorú gyereke. Az ilyen erős váltásnak indokolt célja az autentikus hatáskeltés és egyben az expresszivitás.

Emberek a havason (1941): Tág plánok (nagytotál) és szűk plánok (félközel) váltogatása: ellentét (*antithesis*); eredeti erdélyi, székelyföldi helyszínek, amatőr szereplők és kevésbé ismert színészek; a képeken Görbe János és Szellay Alice látható.

A hang, narráció, viselkedés hármasan és a baladisztikus tömörségen, elliptikus szerkezeten kívül a legfontosabbak a kamera láttatás-eszközei, amelyek kettő kivételével (kamerába tekintés, áttűnés), a kamera nézőszögével és a keretezés kompozíciós hatásaival függenek össze. Ezeket a kameraállásokat, illetve a kamerába tekintést és az áttűnést vizsgálom meg részletesebben mint képi, filmnyelvi retorikai alakzatokat.

A legfontosabb képi retorikai alakzat a földtől és kontextustól való elemelés, illetve az éghoz rendelés. Ez a kompozíciós technika egyértelműen a rendező formai leleménye, hiszen ilyen markánsan és jellegzetesen nem fordul elő más filmekben. Az is a rendező koncepciójára utal, hogy az *Emberek a havason* képsorait két különböző operatőrrel vette fel. A csíksomlyói zárandoklat dokumentumképeit Makay

Emberek a havason (1941): Metonimikusan az éghoz rendelt tárgyak, amelyeknek a „lábai” a képkeretben „nem érnek le a földre”: a film kezdő képsora a kopjafára vésett stáblistával, illetve a csíksomlyói kegytemplom speciális látképe.

Nagyon egyértelmű ez a fajta kompozíció akkor, amikor a kamera a csíksomlyói kegytemplom homlokzatát fényképezi lefele bólintással, de a képkivágat alsó szélé megáll a templom ajtajának a tetejénél. A kompozíció szélé nem ér le a földre. Az így fényképezett embereknek és tárgyaknak az éggel, az istenivel, a transzcendenssel való kapcsolatuk hangsúlyoztatik ki. Mint retorikai alakzat metonimikus, az érintkezésen alapuló, színekdochéből fejlesztett szimbólum. Ennek az alakzatnak a jelentése fogalmi jelentés: a földi világ egyes tárgyainak és személyeinek az éggel való összekapcsolása. Azonban ha ez a fogalmi jelentés nem jön létre a nézőben, az érzet akkor is jelentkezik. Ezek az alakzatok benyomások révén teremtenek kapcsolatot a transzcendenssel, az érvelésük pedig érzelmi, hangulati jellegű.

Ennél a filmnyelvi és képi retorikai megoldásnál meg kell jegyezni, hogy a formai alapon létrejövő jelentést egy hagyományos, filmen kívül is létező szimbólum is megerősíti. A templom tetején, egyben a kép mértani közepén a Szentlélek sugárkoszorús motívuma látható (*Magyar Katolikus Lexikon* é. n. c.), és a Szentlélek eleve a földi és az égi világ ösz-

Árpád fényképezte, a többi pedig Fekete Ferenc. Mindkét operatőrrel rögzített felvételeken több olyan képkivágat van, amelyeken az emberek, a tárgyak lába „nem ér le a földre”. A film nyitó képsorán egy kopjafa látható, ami tartalmazza a film stáblistáját, és semmi se látható a környezetében, csak mellette és fölötté a felhők. A tavasz érkezését jelző virágba borult fának csak a koronája látszik, az életfára és az égre tekintő házaspár pedig nagyon alacsony, földközeli nézetből. A Csíksomlyóra tartó zárandokokat az operatőr derékmagasságban és kissé alulról fényképezte, hiszen az emberek és a zászlók kompozíciói az ég felhőivel keverednek. Ez egyáltalán nem megszokott és nem „antropomorf” nézőszög, hiszen a kamerát a hagyományos játékfilmben alapvetően az ember tekintetének leginkább megfelelő fej- és vállmagasságban helyezik el.

szekapcsolásának isteni személye a keresztény hit szerint.

Még számos ilyen éghoz rendelő kompozíció lehetne említeni az *Emberek a havason*ból. Kettőt emelek még ki. Az egyik a főszereplő házaspár Kolozsvárra érkezik, és a várost egy jellegzetes képkivágat vezeti be. Mátyás király lovasszobrának felső része látszik, a háttérben a Szent Mihály templommal. A keretbe nincs belekomponálva a szobor és a templom földi világgal való kapcsolata (kép a 39. oldalon).

Az éghoz rendelés azonban nemcsak a kamera nézőszöge és a képkivágat által valósulhat meg, hanem természeti jelenségek megfelelő pillanatának ellesése révén is. A film kísérőfotóin, plakátjain gyakran kiemelik azt a mozzanatot, amikor a havasi házaspár a gyerekekkel elindul Csíksomlyó felé, és a hegygerincen haladnak a ködbe burkolózott völgyek fölött. Itt a hegygerinc és a család éghoz rendelését a köd elválasztó rétege végzi el, nem a kamera keretezése. Olyan, mintha a völgyekben nem is köd, hanem felhők lennének, és a szereplők a felhők fölött, az égen járnának.

Hogy az alakzattal egy nagyon jellegzetes filmnyelvi változatot, egy időben kibontakozó filmképet is idézzek, meg kell említenem a köd fölött záródoklók motívumának ellentétes párját. Amikor Gergely a halott feleségét a karjaiban felviszi a hegyre, közben a köd fokozatosan eltűnik. Mire felér a házuk szintjére, addigra a csúcsokat és őket, az embereket az égbe emelő köd (felhőzet) felszívódik, és a havasi magaslatok transzcendenssel érintkező világa vissza-

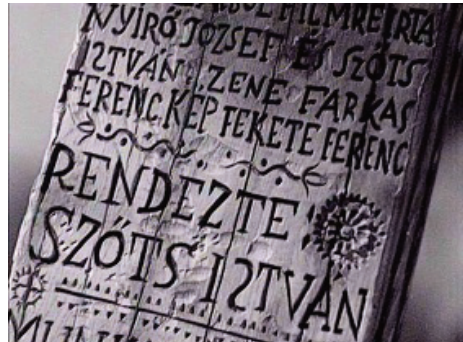
kapcsoltatik a mindennapi, prózai földi világhoz. Az éghez rendelésnek tehát a különböző módozatai léteznek (keretezés, alsó perspektíva, a köd tagoló ereje), és egyértelmű, hogy a koncepció az elsődleges, amelynek különböző megvalósulási módozatai kapnak helyet a filmben. A felhőknek tűnő köd fölött haladó emberek képe is metonimikus alakzat. Az eltűnő köd annak időben kibontott formája.

Emberek a havason (1941): Ellentét (*antithesis*): A hegy és a völgy egybeolvad a köd fokozatos eltűnésével, ahogy az isteni gondviselés is átmenetileg magukra hagyta az embereket.

Nagyon hangsúlyosak az *Emberek a havasonban* a háromszög-kompozíciók és azon változatai, amelyek nemcsak képi kompozíciókat, hanem képi retorikai alakzatokat is létrehozhatnak. A háromszög, azon

belül is az egyenlő oldalú háromszög mint motívum, a szakrális ábrázolásban az isteni tökéletesség jelképe (*Szimbólumok lexikona* 2009: 217–218, 535–536).

Szimbólum: A kolozsvári piarista templom mennyezetén található freskó az egyenlő oldalú háromszögben található isteni szemmel, egy jelképes nap közepében. Az *Emberek a havason* (1941) elején a stáblista egy kopjafáról olvasható, a rendező keresztnevében fordított s betűvel, ami szintén szimbólumként értelmezhető.

Gyakran ábrázolják ezt a háromszöget egy körnek mint stilizált napkorongnak a belsejében, a kör kerületét érintve (Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám 1990: 203). Ilyen látható például a kolozsvári piarista templom mennyezetén is a napkoronggal és a mindent látó szemmel. (Ez az egyetlen kép, ami nem a filmből való.) Szóts képkompozícióin azonban a háromszögek nem egyenlő oldalú és nem is egyenlő szárú háromszögek. Ez egyfajta dekomponáltságot eredményez, amelyet mint stílusjegyet más elemző

is azonosított (Margitházi 1998: 104). A dekomponáltság természetesen nem csupán képi motívikus alapon lehetséges, hanem a jelek transzformációja alapján is. A film elején a stáblistát tartalmazó kopjafán több „s” betű vízszintes tükrözéssel jelenik meg.

A dekomponáltság tehát egy képi retorikai alakzat, amelyik többféle módon nyilvánulhat meg. A leglátványosabbak és legegyszerűbbek a képek háromszög-felosztásának módozatai. Nyomban az első képkockákon a kopjafa háromszöget – de nem egye-

ló oldalú háromszöget alkotva – választ le a képke-
rettel együtt a borongós-felhős égből. A dekomponáltság már esetenként, így itt is, nem feltétlenül enyhe, sőt erős. Megbomlott az isteni tökéletesség egyensúlya – sugallják ezek a beállítások. Erős a dekomponáltság a háromszög-kompozíciókban akkor

is, amikor a fakitermelő vállalat megbízására és utasítására a fákat tömegesen vágják ki. Ilyenkor a kamera akár 45 fokos szögben megdöntve fényképezi a hatalmas fákat és az azokat döntögető favágókat. A világ egyensúlya itt erősen megbomlott, hiszen pusztítják az erdőt, a természetet a civilizáció nevében.

Emberek a havason (1941): Szimbólum: A kamera 45 fokos szögben fényképezi a fák kidöntését. A másik pillanatképen (túlzás – *hüperbolé*) az a temérdek fa látszik, amelyet ipari mennyiségben termeltek ki

Ugyancsak dekomponálnak tekinthetők azok a felvételek, amelyeken nem lehet megállapítani, hogy kis tárgyak (fák, hegyek) láthatók közelről, vagy na-

gyobbak távolabbról. Amikor nincs a képen ember vagy ember alkotta tárgy, ami viszonyítási alapja lenne a többi tárgy méretének, az szintén egyfajta bizonytalanságérzetet jelent vagy legalábbis sugall.

Emberek a havason (1941): Lebegtetés: Fák távoli havasokkal és felhők emberi kéz alkotta tárgy és más egyértelmű viszonyítási pont nélkül: a mérték a végtelen.

A háromszög dekomponáltságának egyik le-
szőbb példája az, amikor a hegyoldalon sziluetten láthatóan viszi fel a hegyre a főszereplő Gergely halott feleségét. Egy fordított háromszög látható, ami épp derékszögű a téglalap alapú filmkeret miatt, de ennél nem szabályosabb. Itt is megjelenik a napsugár, de nem olyan pozitívan: mindent meg- és bevi-

lágítóan, mint a kolozsvári templom falán, hanem a háromszögön kívülről és épp eltűnőben. Az isteni fény itt nem szépen, és nem pozitívan világít. A szembe villan, a szembe süt, és ez bántó. A pozitív jelenség ezen a képkompozíción nem az isteni fény, hanem az áldozatok sötét sziluetttje lesz.

Emberek a havason (1941): Szimbólum: Variáció a háromszög-kompozícióra és a dekomponáltságra. Erdei Csutak Gergely ölében viszi a hegyre a halott feleségét, hogy annak végakarata szerinti helyen temethesse el.

A megszemélyesítés alakzata sem egyetlen kép-kompozíciós forma által jön létre Szóts filmjében. Az egyik ilyen jellegzetesen filmnyelvi példa egy konvención alapul, a beállítás-ellenbeállítás vagy másképp, a snitt-ansniten keresztül (Bordwell 1996: 120–127). Ez a konvención annyiban áll, hogy ha két szereplő dialógusba kerül egymással, akkor az esetek többségében felváltva mutatják őket. Hogy érzékeltessék a köztük lévő viszonyt, távolságot, ahhoz – amikor az első szereplő látszik – közben megmutatják a másikat is hátulról-oldalról. Ahogyan az első

szereplő látszik, az a másodikkal a nézőszöge, az egyben az ő vállához közelítő kamera pozíciója. Ilyen alapon a kamera megszemélyesíti a film elején az életfát. A megszemélyesítés trópus, a metafora alfaja. Beállítás és ellenbeállítás szerint látható Gergelyék vállától az életfa, és az életfa „vállától” a család. A megszemélyesítés azért is könnyen megfigyelhető ebben a filmképben és egyben epizódban, mert a szereplők úgy beszélnek az életfához, mint valódi élő személyhez, emberhez. A kamera erre rá is segít azzal, hogy saját nézőszöget ad a fának.

Emberek a havason (1941): Megszemélyesítés (*personificatio*): Nem teljesen hagyományos beállítás és ellenbeállítás vagy snitt-ansniten. A család a kisgyerek életfájának nevezett fenyővel beszélget. Az életfa saját nézőpontot, nézőszöget kap.

Ugyancsak konvención alapul egy másik fajta megszemélyesítés a filmben. Nem csupán optikai, hanem továbbfejlesztett nézőpontja, saját szemszöge egy játékfilmben általában csak néhány főszereplőnek van. Ez a szereplőhöz tartozó szemszög úgy értendő,

hogy a cselekmény valamennyi szálának valamelyik főbb szereplőhöz kell tartoznia. Ritka az, amikor egy-egy kép, kis epizód kedvéért a főbb szereplőktől függetlenül a film más helyszíneket és szereplőket követ, akár rövid ideig. Ettől függetlenül egy kevés-

bé jelentős szereplőnek is lehet alkalmilag szemszöge, amelyik viszont egy másik főbb szereplőhöz tartozik, annak párja. Ilyen az előző bekezdésben bemutatott beállítás-ellenbeállítás (snitt-ansnitt), amikor két szereplő párbeszéde esetén a beállításokat változtatják. Egy főszereplő és egy mellékszereplő estén a fő szemszög a főszereplőé, az egész dialógust illetően, a mellékszereplőé pedig csak alkalmi, eseti, helyi. Az *Emberek a havasonban* viszont olyan filmkép is van, amelyiken egy mellékszereplő, sőt egy állat: egy őzike rövid időre a főszereplőkkel való dialógus hiányában is saját szemszöveget kap. A Csíksomlyóra tartó családot egy ideig egy őzike figyel a tisztás széléről. A kamera az őzikét mutatja annak vállától,

Emberek a havason (1941): Megszemélyesítés (*personificatio*) a kameraállás révén: az őzikének és a csíksomlyói Mária-szobornak saját nézőszögük, nézőpontjuk van.

Még az első konvenció, a beállítás-ellenbeállítás alapján kap szemszöveget a csíksomlyói Mária szobor. A képkivágatot, amelyen a szobor válla felől látszik a zárándokként a csíksomlyói Máriához érkező család, korábban a filmtörténetek csak azzal magyarázták, hogy a mágikus erejű szobornak és a megtört családnak egy kompozícióba kellett kerülnie az összehasonlíthatóságuk, a közös imádkozó gesztusuk miatt (Kisfaludy 2013: 139). Egy szobor válla felől vett ansnitt nem naturalisztikus. Naturalisztikus fényképezés az lenne, ha a jelenetet a család nézőszögéből, fej vagy vállmagasságból rögzítenék. A beállítás-ellenbeállításal azonban megszemélyesítik a Mária-szobrot, és élőként, személyként kezelik. Ezt az érzetet az is alátámasztja, hogy a fenyőfaként bemutatott életfához hasonlóan a család tagjai szavakat intéznek a szoborhoz mint emberhez, élő személyhez. Ez az epizód és filmkép nemcsak idézi saját szavaik által a családtagok hitét, hanem a kamera állása, annak érzete és megfelfejthető absztrakt jelentése is ezt jelképezi. Mindez azért fontos, mert a kegy-szobor végül nem gyógyítja meg Annát. A Máriába vetett hit és remény az események, a történet szintjén elvész. Megmarad viszont a hit-érzet szerint, amelyet a kameraállások nézőpontválasztása kelt.

Kevésbé feltűnők, de azért fontosak a mindennapi tárgyakkak, a gépeknek kamera nézőszöge általi

illetve azt, amit ő lát, a nem túl messzi tisztáson: a családot. A család nem veszi észre az őzikét, tehát nem a „dialógusuk” indokolja a nézőszöveget, hanem az állat önmagában. Egy más, hagyományos elbeszélő film az őzikét a család szemszögéből mutatta volna meg, nem pedig fordítva. A nézőszög odaítélése az őzikének megszemélyesítés, retorikai trópus (*personificatio*), funkciója pedig a természet és a természetvallás kiemelése vagy legalábbis sugalmazása. Ez is olyan trópus, amely nem feltétlenül fogalmazódik meg absztrakt módon a nézőben, csak az elemzőben, érzeti hatása azonban mindenképp érvényesül.

megszemélyesítései is. Néhány erős képkompozíciójú snittben látni például egy mozdony kerekeit, vagy egészen közeli képkivágatot a tovasuhanó talpfákat. Ezek a kameraállások ugyan többféleképpen értelmezhetők, de a kontextus alapján benne van a civilizáció gépeinek az ereje, ami ugyan tud segítő is lenni, hiszen elszállítja az embereket egyik helyről a másikra, de benne van az anyagok (fém, kövek, fa) zakatolása is. A gépek betolakodnak a megszemélyesített, szakrális térbe is.

A megszemélyesítések jellemzően a kamerának emberekhez és tárgyakkhoz viszonyított szintkülönbsége révén realizálódnak. Külön jellegzetes képek azok, amelyeken nem élő ember kap saját nézőszöveget, és nyer ezáltal megszemélyesítést. A halott Anna kétszer is saját nézőszöveget kap. Először, amikor Gergely a földre helyezi őt a kolozsvári vasútállomáson, a másik pedig, amikor elsírolják őt a havason. A vasútállomáson Gergely a sötétben várakozó vonat mellett a földre fekteti Annát. A kamera itt leereszkedik a talaj szintjére. Ez az úgynevezett békaperspektíva az ő nézőszöge, érzetileg Anna megszemélyesítése. Szóts a film formanyelvével, esztétikailag, érzéskelvéssel éri el azt, hogy a néző a hitet és a reményt megtapasztalja. Ha egy halott embernek van saját nézőszöge, akkor ez az érzet könnyen azonossá válhat a túlvilágba vetett hittel.

Emberek a havason (1941): Megszemélyesítés (*personificatio*): A halott Anna nézőszögei, nézőpontjai, amelyek megegyeznek a kamera és a néző nézésirányával is. Az utóbbi, a szubjektív vagy kvázi-szubjektív az azonosulás miatt erős stilisztikai értékkel, ezáltal jelentéssel bír.

Amikor Annát eltemetik, akkor a kamera egyszerűen kitekint a sírgödörből. Ezt az ábrázolásmódot mostanáig mindössze azzal magyarázták, hogy a minimalista eszközök erősítik a képzetet, fokozzák a drámai hatást, amint a világoosság eltűnik a koporsó leeresztésével (Kisfaludy 2013: 141). Ez nyilván igaz, de ennek a képsornak a legerősebb hatáseleme a szubjektív kameraállás. A kamera itt nemcsak Annát személyesíti meg, hanem az anyaföldet is, amely őt magába fogadja. A halott Anna, az anyaföld és a néző szemzőge itt megegyezik. A néző érzetileg saját magát helyezi Anna és az anyaföld pozíciójába. Ha Anna és az anyaföld nézőszöge megegyezik az enyémmel – gondolhatja, vagy legalább érezheti a néző –, akkor az nem lehet a semmi, a rossz. A sírgödörből kitekintő kamera képkivágatának érzete a túlvilágba vetett hit és a remény érzete.

A megszemélyesítésnek létezik egy filmnyelvi leg más módon megnyilvánuló formája is. A kamerába tekintés is egy konvenció, és a megszegése is alakzat, a szereplők vonatkozásában is kiemelt retorikai helyzet (Bordwell 1996: 71). Ez a stílusselem, a kamerába tekintés, nem része a hagyományos elbeszélői filmnyelvi konvenciónak. Ennek a konvenciónak a „megsértése” erős érzelmi és jelentésképző elem. A filmben háromszor tekintenek a kamerába.

Emberek a havason (1941): Egy klasszikus filmnyelvi konvenció megsértése. Az utasok a kamerába tekintenek. A kamera mögött a jelenet szerint a kalauz áll, érzetileg pedig a néző. Retorikailag a kalauz és a néző erős megszólítása, számonkérése, formailag *apostrophé* (odafordulás, gondolatalakzat), illetve megszemélyesítés (*personificatio*).

Első alkalommal akkor, amikor a kalauz (Maklár János) a vonaton felfedezi, hogy Anna nem él. Gyánúsán megnézi közelebbről, és elgondolkodik azon, hogy lekezelje-e a jegyét mint élőét. A dilemmát segít feloldani a vagon utazóközönsége, akik Gergelyekkel vállalnak szolidaritást. Számonkérően, szinte vádlón néznek szembe a kamerával, hogy a jegykezelő érvényesítse a jegyet, és ezzel fogadja el a helyzetet. Az utasok a kalauz szemébe néznek ilyen szúrósan, de azáltal, hogy ez ugyanakkor a kamerába tekintés is, más jelentést is kap. Az utasok tehát a néző szemébe is beletekintenek. A néző így érzetileg azonosul a kalauzzal, aki viszont a társadalmi rendnek az őrzője, egyben jelképe. Az utasok így közvetlenül a nézőn kéri számon az erkölcsi dilemmát. A nézőnek másodpercek alatt le kell folytatnia azt a vitát, hogy engedélyezhető-e halott szállítása élők között. Van tétje a döntésnek, hiszen a halott fertőzést okozhat. Ugyanakkor meg kell érteni Gergelyt is, aki teljesíteni akarja felesége utolsó kívánságát, hogy odahaza temesse el őt. Az együttérzés szól a közösségi kockázattal szemben. A kalauz a nézők és a társadalom nevében is lekezel a jegyet. A jelenet és a filmnyelvi megoldás, ez a kamerába tekintés az együttérzést és a társadalmi együttműködésbe vetett hitet erősíti (akár kockázatok árán is).

A másik két kamerába tekintés Gergelyé. Gergely megszökik a börtönből, és nagy hófúvás idején a halálos lött sebbel a hátában betér az egyik favágó kunyhójába. A favágó megkérdi, hogy miért szökött meg? Gergely azonban mintha nem is neki válaszolna, hanem a semmibe vagy inkább a mindenségbe révedve mondja: „A gyermekeket akartam látni.” Ennek a mindenségnek a perspektívája megegyezik a

nézőével. Gergely mindezt neki mondja, ami egészen más, mintha nem a kamera irányában nézne a semmibe vagy a mindenségbe. Ez a tekintet, kamerába tekintés a filmbe vetett hit és bizalom is, hiszen itt a nézőnek érzetileg, esztétikailag kell feldolgozni azt, hogy Gergely helyesen cselekedett, amikor az életét kockáztatva – végül el is veszítve – megszökött a börtönből, mert látni akarta a kisfiát.

Emberek a havason (1941): megszemélyesítés (*personificatio*): Gergely két kamerába tekintése. Kétszer szólítja meg a kamerát, Annát, a túlvilágot és egyben a nézőt.

Az utolsó szubjektív és kamerába tekintés a film egyik csúcspontja. Gergely, mielőtt meghal, az azt megelőző másodpercekben a kamerába néz, és Annát szólítja. A halott Annát, akinek a nézőszövege most a néző perspektívája is. Gergely így a nézőt is szólítja, illetve azt a közös világot, ahol a halott Anna és a néző is van e filmnyelvi helyzet szerint. A kameraállás teremti meg azt a feltételt, érzetileg egy közös fiktív tér alakuljon ki a nem élők és a nyilvánvalóan élő néző között. Ha az azonos érzetre helyezkedés megtörtént, akkor az feltételezi a túlvilágba vetett hitet, és azt a reményt, hogy Gergely találkozik Annával, illetve a nézővel. Mindez egy filmnyelvi és egy képi retorikai trópus révén.

Az *Emberek a havason* tartalmaz egy nagyon sajátos filmnyelvi elemet és egyben képi retorikai alakzatot, amelyet korábbi cikkeimben magam sem részleteztem. Az *áttűnés* mellőzésének az volt az oka, hogy 2014-ig a film egy régi, nem felújított kópiája és annak digitális másolatai voltak megtekinthetők, amelyeken az áttűnéseket technikai hibák kísérték. A hibák oka az volt, hogy már a negatívban, a kellekanyagban különböző minőségű alapanyagot használtak. Az áttűnésben használt képkockák már

másolat másolatai voltak. Ezekon nemcsak a képmínőség volt rosszabb, hanem maga a filmszalag is zsugorodott, a másolásnál még döccent is. Így az áttűnések nem okoztak kellemes esztétikai élményt, ezért ösztönösen kikerültem az elemzésüket. 2014-ben azonban a filmet felújították digitálisan kockáról kockára, és kijavították a technikai nehézségekből adódó hibákat. Az áttűnések nagyon szép, esztétikus, és jelentésképző alakzatokká váltak. Az áttűnések sokfélék, és a korábbiakkal ellentétben nem több filmnyelvi megoldás tartozik egyazon alakzathoz vagy trópushoz, hanem ellenkezőleg: az áttűnések képeznek többfajta képi retorikai alakzatot és trópus. A különböző felvételek egymásra fényképezése vagy utólagos egymásba való, lebegtető átúsztatása lehet sűrítés, ritkítás, metafora, túlzás, kihagyás, képtelenség, mini-történetmesélés (narráció) is. Lehet azonban metonímia és megszemélyesítés is, mint a mellékelt pillanatképen, amelyen a film végén a kisgyerekek arca úszik át hosszán a havasi tájra. Azon túl, hogy az átúszás időbeli és térbeli metonimikus viszonyt hoz itt létre, az összekapcsolás révén a havasi tájat a kisfiú arca révén meg is személyesíti.

Két megjegyzés

1. Balog Zoltán miniszter tanévnyitó beszédében az értékek megőrzésére hívta fel a figyelmet. Ilyen megőrzendő érték az *Emberek a havason*. Azért is jelentős, mert ez a film indította el a szimbolikus filmek sorát, és hatott az olasz modernekre, így Pasolinira is (érdemes összevetni a Máté evangéliuma kameraállásaival).
2. A vizuális retorika új, erősen kutatott terület lett. A tanulmány képi retorika címen ennek a technikáját alkalmazza. Nemcsak a szavakban fedezhetünk fel metonimiát, szinekdochét, fokozást stb., hanem a képekben, így a filmképekben is.

Emberek a havason (1941): Az áttűnés ebben az esetben lehet metafora is a kis Gergő és a természet egymásra vonatkoztatása révén; illetve metonímia is a természettel való közvetlen érintkezés révén, hiszen a következő képen is Gergő látható a favágó társaságában a hegyekbe tartván.

Előadásmód, színészi játék

A film kapcsán két vonatkozásban merül fel az előadásmód kérdése. Egyik a film ritmusa, információ-adagolása; a másik pedig az egészen belül a színészek játéka. Az első levezethető a műfajból és a stílusból. Mivel az alap hagyományos, történetmesélésre épít, a kép és hang csatornáin adagolt információk kiegyensúlyozottak. Nincsenek túlszűfolt és gyors, illetve a nézők tűrőképesség-határát próbára tévő, elnyújtott részek. A rendezés és a vágás a jelek szerint figyelembe veszi, hogy a film egészét moziban vetítik le, és a nézők egyszeri megtekintés során is felfogjanak annyit a látottakból-hallottakból, amennyi szükséges és elégséges a film kommunikációs gesztusának feldolgozásához. A helyszínek, a díszletek és a jelmezek realiztikusak, sőt naturalisztikusak. A külső jeleneteket erdélyi és székelyföldi helyszíneken forgatták: a Retyezátban és a Görbény-havasokban. A csíksomlyói búcsúmenet dokumentumképeit egy valószínű búcsújárás idején készítették. A belső képek is ezt a naturalizmust követik, még a stúdióban épített jelmezek, például a kunyhó belseje is. A környezet egyszerű, puritán, nyoma sincs annak a túlzott, szimbolikus dekorativitásnak, mint a magyar filmiparban korábban a falusi és paraszti környezetet bemutató filmekben.

Ugyanez elmondható a jelmezekről is, illetve a szereplőválogatásról és a színészi játékról. A film szereplői kevésbé ismert, amatőr vagy félamatőr színészek és helyi, havasi falusi emberek. Görbe Jánosnak és Szellay Alice-nak ez volt az első főszerepe, sőt egyáltalán komolyabb filmszerepe. Fontos szerepet kapott még Bihari József, mint a százéves Üdö Márton, aki székelyföldi (nagyajtai) születésű, és megőrizte a szülőföldjéről hozott tiszta, szép, ízes

beszédet. Bihari a filmben időnként kissé éneklő, helyenként patetikusnak tűnő stílusban beszél, de mindez nem idegen az idős hegyi pásztor stílusától, illetve a helyzetektől, amelyekben megnyilatkozik, például amikor a halott Gergelyt ébresztgeti valami ősi természeti rítus nyoma alapján. Szellay Alice több jelenetben szenvedő vagy szenvedélyes, de a megnyilatkozási stílusa nem idegen az adott helyzet drámaiságától. Az epizódszerepekben játszó erdélyi havasi emberek pedig érthető módon önmagukat adják minden érzékelhető modorosság nélkül.

A díszletek, jelmezek, illetve amatőr és félamatőr színészek naturalisztikussága a történet hitelességét erősíti. A szinte dokumentumjellegű vizuális világot kiegészítik a filmnyelv erős stilisztikai elemei. Ezek korábban bemutatásra kerültek, de a fontosabbakat idézem ismét: extrém kameraállások (magas, mély, dőlt), megszemélyesítés tárgy és állat nézőponttal való ellátásával, kamerába tekintés, áttűnések stb.

A hallgatóságra tett hatás (pathosz)

Az *Emberek a havason* megtekintése általában erős érzelmeket vált ki a nézőben. Egyrészt a drámai események miatt, másrészt a képi retorikai stilisztikai eszközök révén. A dráma fordulatok kapcsán a néző megtapasztalhatja a félelmet. A legfontosabbak a következők: kilakoltatás, megerőszkolási próbálkozás, betegség, halál, bosszú. A néző érezhet sajnálatot a bajba jutott emberek kapcsán, együttérzést a halott feleségét vonaton kénytelen hazaszállító Gergely kiszolgáltatottsága miatt, dühöt a bosszú, halál és az igazságtalanságok miatt, nyugalmat és boldogságot az idilli természeti környezet láttán, megnyugvást a feloldás révén. Az érzelmek és a hatások megfele-

nek azoknak az alapvető lélektani szükségleteknek, amelyeket Packard nyomán említ Cooper (1989: 57). Az érzelmi hatások többségét azonban a dramaturgiai fordulatok előtt is a fenti alfejezetben tárgyalt képi retorikai alakzatok jelentik. Ezeket nem ismétlem, és nem részletezem újra, csak megemlítem, hogy a kameraállások gyakran a hit és remény érzeti közvetítői (pl. a tárgyak és személyek éghoz való rendelkezésével), a megszemélyesítések és a kamerába tekintések az azonosulás (együttérzés) – ezek ugyancsak a hit és remény érzete eredményével.

A rendező (a narrátor és a rezonőr) éthosza

A rendező jelenléte a retorikai beszéd szónokaként, a film műfajából adódóan közvetett, de a meggyőzésben fontos szerepet kap az *éthosza*. Arisztotelész szerint „a legfőbb bizonyíték a jellem”, a szónok megbízhatósága jelentős szerepet kap, leginkább tanácsadó beszédben (Arisztotelész, 1999: 33). Ugyanígy fontos a rendezőt képviselő narrátor és rezonőr jelme.

Már a színészek és amatőr szereplők kapcsán is felmerül a személy(ek) általi hitelesítés lehetősége, az *éthosz*. Külsőjük és viselkedésük alapján látni, hogy ezek a favágók a valóságban is egyszerű, becsületes havasi emberek, akiknek a nézők könnyebben elfogadják cselekedeteit, morális döntéseit, mint egy nyilvánvalóan alakítást nyújtó színésznek. A szerepek közül a filmben kiemelkedik egy, az Üdö Mártoné. Ő egy százéves hegyi pásztor és favágó. Már a kora említése jelzi, hogy ő valami ősi tudás birtokosa. Ő őrzi a közössége olyan emlékeit, amelyeket a fiatalabbak még nem tudnak. Már a nevében is benne van az idő: az „Üdö” családnév az „idő” ü-ző nyelvjárás szerinti változata. A Márton a latin Martinus név magyarított változata, és eredete a Mars istenség városvédelmező funkciójából eredően harcos, hadakozó, védelmező. Üdö Márton ugyan nem fegyverrel, de harcol, és védi közössége tagjait. Ő az, akinek monológjai időnként kimutatnak a cselekményből, illetve reflektálnak arra. Szerepe a színházi gyakorlatból ismert *rezonőréhez* (Bárdos-Szabó-Vasy 2002: 371–372) hasonlítható, aki egy kicsit kívül helyezkedik el a cselekményhez képest, és több általános bölcsességet birtokol, mint a többi szereplő. Üdö Márton tanácsokkal látja el a társait, és segít rajtuk, amikor kell. Például a kised Gergőnek egy borjút ajándékoz születése után; és a bíróságon felajánlja, hogy átvállalja a nála fiatalabb, családos Gergely börtönbüntetését. Üdö Márton a film végén, miután megszervezte a kis Gergő favágók általi örökbefogadását, és betlehemeszt, illetve ajándékokat készített neki társaival, megfogalmazza a karácsony üzenete alapján a remény, a megváltás és az újjászületés filozófiáját.

Köztes és komplex szerepe van a film prologusában a *narrátor*hangnak. Ez a narrátor már a cselekményen kívül, de még a film egészén belül helyezkedik el. Nem látható, csak hallható. Nyugodt, de határozott hangszíne, a szövege tájékoztató jellege

miatt hitelesítő funkcióval bír. Ő mutatja be néhány mondatban a havasi favágók világát és értékrendjét. A narrátor *éthosza* a kívülálló pozíciójából és a tárgyilagos stílusából ered. Az ilyen megszólalót a nézők a mindentudó narrátor funkciójában fogadják el. A hangosfilm megjelenése óta megszokott konvenció, egy látható vagy nem látható mesélő szövegesen eligazíthatja a nézőt a film egészét vagy részleteit illetően. A narrátor a szerző-rendező közvetlen szócsövének tekinthető. A két személynek vagy hangnak nem kell megegyeznie. A megnyilatkozás jellege a retorikai helyzetből és stílusból következik.

Mivel az *Emberek a havason* irodalmi művek adaptációja, e művek szerzőjének *éthosza* is befolyásolhatja a film hitelességének megítélését. Nyiró József (1889–1953) Tamási Áronhoz mérhető tehetségű székelyföldi prózaíró, akit 1940-ben Corvinkoszorúval, 2002-ben posztumusz Magyar Örökség Díjjal tüntettek ki. Nyirót azonban 1945 előtti közéleti tevékenysége, a magyar érdekeket képviselő, németbarát politikája miatt a kommunizmus alatt mellőzték, sőt tiltották. Teljes rehabilitációja máig sem történt meg. A rendező a következőképp emlékszik vissza közös filmjük megítélésére: „Nyiró németbarát múltja miatt az *Emberek a havason* erőnek erejével fasiszta filmmé akarták nyilvánítani, ami teljes megsemmisítését vonta volna maga után!” (Szóts 1999: 109–156)

A rendező a film szerzője, tehát minden benne található információ az ő döntésének, választásának tekinthető. Ennél szűkebb értelemben a rendező közvetlenebbül is megnyilatkozhat, mint szó volt róla a fentiekben a rezonőr és a narrátor esetén. A rendező *éthoszá*t azonban a filmen kívüli tények alapján is vizsgálni lehet. A rendező többnyire ismert személyiség, akinek nyilatkozatai megjelennek a különböző médiumokban interjúk és elméleti írások formájában. A rendezőnek mint közszereplőnek a nyilatkozatai és a publikációi alapján kialakul egy *éthosza*, amely szintén befolyásolja a filmjei meggyőző erejét. Ha a rendező egy rokonszenves, kommunikatív, megnyerő személyiség, aki érezhetően a való életben is képviseli a mozinézők és általában a közösségek értékeit, az *éthosza* erősítheti a filmje egészének és részleteinek az elfogadottságát. Szóts István nagy műveltségű, szerény ember volt, aki tetteivel, nyilatkozataival és elméleti írásaival ugyancsak megnyerte magának a közönséget. A film, a művészet, a társadalom, a kereszténység és a magyarság iránti elkötelezettségét a *Röpirat a magyar filmművészet ügyében* című vitairatában is megfogalmazta. Néhány idézet a *Röpiratból*: „Mert nem üzlet a magyar film. [...] A film művészet, vagy legalább is az akar lenni. [...] A művészet, mely életet álmódó hitével, a szeretet és az örök humánium mindent megértő írával gyógyította a sebeket... [...] A nagy megértést, a békét, a művészetek összegezője az új művészet, a film, nagy publicitásával bizvást szolgálja fogja. [...] Amíg az utób-

bi csak az írástudók zárt köréhez szólott, a film a nagy tömegek elsőszámú szellemi tápláléka. [...] De nemcsak nekünk, házi használatra, a világ vajdúdo filmművészetének is szüksége van a magyar film speciális íze és stílusára, mint ahogy a többi művészeteket is gazdagították szobrászaink, festőink, muzsikánk és verseink” (Szóts 1999: 109–156).

Szóts István *éthoszát* további két tényező erősítette. Az egyik, hogy a film az 1942-es Velencei Filmfesztiválon művészeti nagydíjat kapott (Szóts 1999: 33–34). Az *Emberek a havason* lett az első, jelentős nemzetközi fesztiválon díjazott magyar film. A másik tényező, hogy a rendező igényes, esztétikai és politikai megalkuvásra képtelen művész volt, akinek második játékfilmjét a Rákosi-korszakban betiltották a film eleji búzaszentelő körmenet miatt, és ez kettétörte a pályáját. Így neve és személye kevésbé lett ismert a széles közönség előtt, de tisztelői még inkább követték őt, még azok is, akik világnézetileg nagyon távol álltak tőle. Jancsó Miklós így emlékezik rá: „A képekben elgondolt filmek Szóts volt az egyik atyja. Mondhatni, ő a magyar Eisenstein” (Pintér és Szabó 1998). A Pintér Judit által szerkesztett, egy korábbi televíziós beszélgetés alapján készült cikkben más neves pályatársak is elismeréssel nyilatkoztak Szóts István emberi és filmrendezői kvalitásairól, mint Gaál István, Morell Mihály, Makay Árpád, Sára Sándor, Kósa Ferenc, Bereményi Géza, Szabó István. A rendszerváltás után a szakma és az állam díjakkal, kötetekkel, konferenciákkal ismerte el a munkásságát. Szóts István művészeti és társadalmi díjainak listáját lásd az *Új magyar életrajzi lexikonban* (ÚMÉL VI. 2007: 520–521).

Összegzés

Az első markánsan új, képszerű és filmszerű magyar játékfilm az *Emberek a havason* (1941). Rendezője, Szóts István a filmnyelvi eszközök klasszikus eszköztárával, és azok kreatív továbbgondolásával olyan, képi retorikai eszközökben is gazdag alkotást hozott létre, amely sokáig nem talált se társra, se követőre. A film retorikai szituációjában egy olyan kényszer emeltetik témává, ami a világ egyensúlyának megbomlása a gépesített civilizáció természeti közegbe hatolása miatt. A nézők és a kritikusok értették az üzenetet és a megoldást (együttérzés, remény), kevés kivétellel pozitív visszajelzést adtak. A történet alapjául szolgáló értékrend legfontosabb jellemzői: keresztény, magyar, egyetemes, filmszerű. Az *Emberek a havason* műfaja a filmdráma, társadalmi dráma. Epikus, hagyományos történetközpontú, azonban hatáskeresztjeinek jelentős része a képi stilisztikai alakzatok és szóképek által valósul meg. Szóts 1942-ben a *Velencei Filmfesztiválon* díjnyertes alkotása stilisztikailag, a film formanyelve szempontjából megelőlegezi a magyarországi filmtörténe-

ti modernizmust, eszméletörténetileg pedig az olasz neorealizmust. A dramaturgiai szerkezet a történetmesélő film alapvető sémáit követi két fő és két kisebb fordulóponttal. Retorikai szempontból a film témája a tétel: a gépesített civilizáció romboló hatása; a bizonyítás pedig a több halálesetet kiváltó drámai események sora. A nagyszerkezetben a dramaturgiai, oksági, logikai haladással párhuzamosan az érzelmi vagy kvalitatív haladás dominál: hullámmással, fokozással, a végén feloldással: az árván maradt kis Gergőt a favágók karácsonykor örökbe fogadják (remény, újjászületés). A középső szintű szerkezetekben (jelenetekben és epizódokban) az érvelés logikai (ok-okozati) érvelési modellekre épül. Az a jelenetsor hiányos, amelyik nem ad választ arra, hogy a Csíksomlyói Mária miért nem gyógyítja meg csodásan a beteg feleséget-anyát. Ez a hiány (a modernizmust megelőlegező elem) mint kérdés nyitott, de kiegészíthető a néző értékrendje alapján, illetve a kisszerkezetben érvényre jutó stíluslemek révén. A kisszerkezeti érvelés a képi retorikai alakzatok és szóképek jelentésteremtő szimbólumai által történik. A legfontosabbak az egyes filmnyelvi konvenciók, köztük a kameraállások egyezményes szabályainak részleges átértelmezése az enyhe dekomponáltság révén. A legfontosabb alkalmazott kép- és filmnyelvi eszközök: szűk és tág plánok váltogatása, emberek és tárgyak kompozicionálisan éghoz rendelése, szakrális háromszögkompozíció, enyhe és helyenként erős dekomponáltság (pl. dőlésszöggel), megszemélyesítés nézőszög és beállítás-ellenbeállítás révén, kamerába tekintés és áttűnés. Az előadásmód és a színészi játék egyszerű, naturalisztikus, és ahogyan a látványvilág: a jelmezek és a díszletek, illetve az eredeti helyszín fénykepezése is. Ezt a naturális képi és cselekményvilágot egészítik ki a jelölt kameraállások. A hallgatóságra a félelem és együttérzés érzelmi hatásait gyakorolják a jelenetek, és a dramaturgiai szinten túl, de azokkal összhangban a jelölt filmnyelvi elemek (alakzatok és trópusok), amelyek a hit és remény kameraállásai. A kritikai visszajelzésekben a legtöbbször kiemelt jelenet, amikor az utasok néma tekintetnek elvárása nyomán a kalauz lekezelet Erdei Csutak Gergely halott feleségének a jegyét. (A férjnek ugyanis nincs pénze halottszállítóra, ezért egy vonat harmadosztályú kocsján viszi haza eltemetni.) A rendező, Szóts István *éthosza* a tárgyilagos narrátorhangon és a rezonőri szerepben gyakran megnyilatkozó százéves Üdö Márton (Bihari József) révén is érvényre jut. Közvetlenebbül pedig szerénysége széles műveltsége, újító kreativitása, velencei díja (1942), *Röpirata* (1945) és a filmjei kommunista rendszer általi betiltásnak, illetve az 1990 utáni fel-feladásának, szakmai elismertségének is köszönhető.

Irodalomjegyzék

- Adamikné Jászó Anna. 2012. *A retorikai elemzésről*. In: Markó Alexandra (szerk.) *Beszédtudomány. Az anyanyelv-elsajátítástól a zöngékezdési időig*. ELTE Bölcsészettudományi Kar – MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest.
- Arisztotelész. 1999. *Rétorika*. Ford. Adamik Tamás. Budapest. Telosz Kiadó.
- Bárdos László – Szabó B. István – Vasy Géza. 2002. *Irodalmi fogalmak kisszótára*. Korona Kiadó. Budapest.
- Bennett, W. Lance. 1980. *Public Opinion in American Politics*. New York. Harcourt Brace Jovanovich.
- Bitzer, Lloyd. 1968. *The rhetorical situation*. In: *Philosophy and Rhetoric* 1. 1–14.
- Burke, Kenneth. 1968. *Counter-Statement*. University of California Press. Berkeley.
- Bordwell, David. 1996. *Elbeszélés a játékfilmben*. Budapest. Magyar Filmintézet.
- Cooper, Martha. 1989. *Analyzing public discourse*. Waveland. Prospect Heights. Illionis.
- Corbett, Edward P. J. (ed.) 1969. *Rhetorical analyses of literary works*. Oxford University Press. New York – London – Toronto.
- Deák-Sárosi László. 2013a. „A földi valóság éghez rendelése”. – *Az Emberek a havason képi retorikája*. In: *Ember a havason. – Szóts István 100*. Budapest. Kosztolányi Dezső Kávéház Kulturális Alapítvány. 117–133.
- Deleuze, Gilles. 2008. *Az idő-kép. Film 2*. Budapest. Palatinus.
- (egyed) (Egyed Zoltán): *Ember a havason*. Film, színház, irodalom. 1943. no. 5.
- Field, Syd. 2011. *Forgatókönyv. A forgatókönyvírás alapjai. Kalauz lépésről lépésre az ötlettől a kész filmig*. Cor Leonis Films Kft. Budapest.
- Gósy Mária. 2005. *Pszicholingvisztika*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemádmán György. 1990. *Jelképtár*. Helikon Kiadó. Budapest.
- Kisfaludy András. 2013. *A kompozíció mint a történetírás motorja – Szóts István filmnyelve az Emberek a havason című filmben*. In: *Ember a havason. – Szóts István 100*. Budapest. Kosztolányi Dezső Kávéház Kulturális Alapítvány. 134–142.
- Kovács András Bálint. 2002. *Film és elbeszélés*. In: Kovács András Bálint. *A film szerint a világ*. Budapest. Palatinus Kiadó. 7–85.
- Langer István. 1974. *Fejezetek a magyar filmforgalmazás történetéből (1924–1944)*. Kézirat. Magyar Film tudományi Intézet és Filmarchívum. Budapest.
- Magyar Katolikus Lexikon*. é. n. c.
<http://lexikon.katolikus.hu/S/Szenthu%20C3%A1roms%20C3%A1lg.html>
- Margitházi Beja. 1998. *Transzszilván transzcendencia és képpoeitika az Emberek a havasonban*. Metropolis, 1998. nyár. II. szám. 104–113.
- Nyiró József. 1936. *Havasok könyve*. Budapest.
- Pintér Judit – Szabó István. 1998. *Pályatársak Szóts Istvánról. A példa képei*. Filmvilág, 1998/6. 16–22.
- Pintér Judit – Záhonyi-Ábel Márk (szerk.) 2013. *Ember a havason. – Szóts István 100*. Budapest. Kosztolányi Dezső Kávéház Kulturális Alapítvány.
- Quintilianus, Marcus Fabius. 2009. *Szónoklattan*. Budapest. Pesti Kalligram Kft.
- Szimbólumok lexikona*. 2009. Guillermot, Michel–Blumel, Beshabée (szerk.) Larousse. Saxum.
- Szóts István. 1999. *Szilánkok és gyaluforgácsok*. Budapest. Osiris Kiadó.
- Új Magyar Életrajzi Lexikon (ÚMÉL) VI*. 2007. Markó László (főszerk.) Helikon Kiadó. Budapest.
- Walton, Douglas. 2007. *Media argumentation*. Cambridge. University Press.
- Rövidítés:
ÚMÉL – Új Magyar Életrajzi Lexikon

* * *

Bozsik Gabriella Tanárjelöltek a 25. helyesírási döntőn Egerben

Az egri Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke 2015 telén ünnepre készült. A tanárjelöltek számára többnyire évenként megrendezett Nagy J. Béla helyesírási verseny Kárpát-medencei döntőjére immár 25. alkalommal érkeztek hazai és határon túli tudományegyetemek, tanár- és tanítóképzők legjobb helyesírói, hogy összemérjék tudásukat. A 25 jelentkező között szerepelt az ungvári egyetem, a beregszászi magyar főiskola, a pozsonyi egyetem, a komáromi Selye János Egyetem, a Maribori egyetem és a Babeş–Bolyai Egyetem kézdivásárhelyi tagozatának hallgatója.

Az előző évek szokásának megfelelően a kétnapos rendezvény első napja (november 20.) szakmai programmal indult. A következő előadások hangzottak el: Prószték Gábor (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest): *A nyelvi norma változása: a helyesírási szabályzat 12. kiadásának szemlélete*; Misad Katalin (Comenius Egyetem, Pozsony): *Helyesírás és fordítás összefüggései kisebbségi helyzetben*; Simon Szabolcs (Selye János Egyetem, Komárom): *Kétnyelvű tanulók helyesírási nehézségei. Szlovákiai magyar példa*; Szántó Bíborka (Babeş–Bolyai Egyetem Kézdivásárhelyi Tagozat): *(Székely) nyelvjárási környezet és helyesírás*; Nagy Natália (Ungvári Nemzeti Egyetem, Ungvár): *A kárpátaljai tanulók helyesírási sajátosságai*; Laczkó Krisztina (ELTE, Budapest): *Szaknyelvi helyesírások a helyesírási szabályzat 12. kiadása után*; Sólyom Réka (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest): *Neologizmusok és helyesírás: értelemtükrözés, befogadás és összefüggések*; Bakonyiné Kovács Bea (Eötvös József Főiskola, Baja): *Látjuk a fától az erdőt? Az új helyesírási szabályzat tanítása az Eötvös József Főiskolán*; Pelczéder Katalin (Pannon Egyetem, Veszprém): *Az 1086-os bakonybéli oklevél helyesírási kérdései*.

Másnap, november 21-én, szombaton zajlott le a verseny a Líceum falai között. Elsőként a Zimányi Árpád által összeállított tollbamondást kellett a fiataloknak leírniuk. Ezt követte annak a két feladatlapnak a megoldása, amely sokféle kérdéssel foglalkozott. Ismerni kellett többek között a magán- és a mássalhangzók időtartamának helyes jelölését, a tulajdonnevek írását, az elvlasztás nehezebb eseteit is, sőt a kötőjel használatának szabályait is, hogy csak a fontosabbakat említsük.

A versenyzők munkáját a következő zsűri értékelt: elnök dr. Prószéky Gábor egyetemi tanár, az MTA doktora, az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságának elnöke. Tagok: dr. Bozsik Gabriella főiskolai tanár (Eger); dr. Laczkó Krisztina egyetemi docens (Budapest), az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságának tagja; Nábrádiné dr. Jurasek Ibolya főiskolai tanár (Esztergom); dr. Tóth Etelka főiskolai docens (Budapest), az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságának titkára; dr. H. Tóth István egyetemi docens (Kecskemét–Prága); dr. Zimányi Árpád főiskolai tanár (Eger).

A bírálóbizottság döntése alapján a mezőny első öt legjobb teljesítményt nyújtó hallgatója volt:

I.	Szeverényi Melinda	Szegedi Tudományeg. BTK	Tanára: Sinkovics Balázs
II.	Tuska Borbála	Eötvös Loránd Tudományeg. BTK	Antalné Szabó Ágnes
III.	Nagy Zsófia	Eszterházy Károly Főiskola BTK Eger	Bozsik Gabriella
IV.	Ágoston Marianna	Károli Gáspár Református Egyetem BTK	Sólyom Réka, Ludányi Zsófia
V.	Farkas Linda – a legjobb határon túli versenyző	Comenius Egyetem, Pozsony	Misad Katalin

A hasznos szakmai rendezvény egyik legfontosabb témája érthető módon az új, 12. kiadású akadémiai helyesírási szabályzat volt, amelynek előírásai szerint kell írunk ezután minden iskolatípusban, és törekednünk kell annak minél alaposabb elsajátítására.

Az alábbiakban közöljük a versenyfeladatokat, hogy ezzel is segítsük a legközelebbi döntőre való sikeres felkészülést tanárnak, diáknak egyaránt.

Nagy J. Béla helyesírási verseny
Eger, 2015. november 21.
Tollbamondás
2015 forró ősze

2015 kétségtelenül legfontosabb eseménye térségünkben a menekültek tömeges megjelenése. Több száz ezres áradatok Közép-Európa-szerre rendkívüli helyzetet teremtett. A közel-keleti országok és Észak-Afrika háború vagy aszály sújtotta területeiről jönnek a legtöbben. Akik megkockáztatják a veszélyes földközi-tengeri átkelést, Délnyugat-Olaszország partjaihoz érkeznek. Mások, a törökországi ENSZ-menekülttáborok volt lakói szárazföldi útvonalon próbálkoznak, Balkán-félszigeti államokon keresztül.

Az úgynevezett NATO-kerítés megépítése előtt a Keleti pályaudvar előtti téren és aluljáróban mintegy két-három ezer fős tömeg tartózkodott, ez pedig közegészségügyi szempontból aggályos volt, még a civil szervezetek munkatársainak áldozatos közreműködése ellenére is. A hírcsatornák élő adásban közvetítették, amikor – megunva, megelégedve a céltalan ott-tartózkodást, várakozást – megindultak végestelen-végig a Rákóczi úton, átmentek az Erzsébet hídon, majd az M1-es autópályán Ausztria felé vették az irányt. Biztonságuk érdekében a rendőrség időről időre le-leállította a forgalmat, és ez torlódást okozott a péntek délutáni csúcsforgalomban.

A határokon való minél gyorsabb átjuttatásukkal egész embercsempész-hálózat foglalkozik. A legsúlyosabb tragédia a magyar-osztrák határtól nem messze történt, és többtucatnyi menekült halálával végződött. Az elfogott embercsempészek ügyét a területileg illetékes megyei bíróság tárgyalja 2016 elején.

Fölvetődött a kérdés, hogy miképpen lehet megoldani ezt a kontinensnyi problémát. A luxemburgi tanácskozáson jó néhány állam- és kormányfő felhívta a figyelmet az európai uniós jogszabályok hiányosságaira. Ugyancsak kérdéses, hogy lehet-e, szabad-e kerítést építeni. „Vajon mit hoz a jövő?” – gondolkodnak el sokan. Mind ez ideig nem született megnyugtató válasz. Egyes szakértők szerint a nemzetbiztonsági kockázat is nőttön-nő. A 21. (vagy: XXI.) század tehát nem várt történelmi fordulatot hozott, és Európa jövője egyelőre megjósolhatatlan.

A feladatlap

1. Rövid vagy hosszú?

Rövid vagy hosszú magánhangzóval, illetőleg mássalhangzóval írjuk a szavakat?

b.....jócska (u – ú)

b.....jkál (u – ú)

í.....é-porrá (z – zz)

í.....íg-vérig (z – zz)

d.....löngél (ü – ű)

cs.....vas (u – ú)

me.....ely (sz – ssz)

ci.....cakk (k – kk)

ro.....ó (l – ll)

sz.....vesen (i – í)

a.....rakció (t – tt)

be.....fe.....tes (n – nn)

ut.....lér (o – ó)

virágf.....zér (ü – ű)

ned..... (ü – ű)

me.....egző (ny – nny)

2. Egybe, külön vagy kötőjellel?

Alkosson szó szerkezeteket vagy összetételeket a megadott szavakból!

Példa:

szak, dolgozat, védés

szakdolgozatvédés

ki, be, szaladgál

.....

konferencia, szervező, bizottság

.....

idegen, nyelvi, lektorátus

.....

tizenötöd, rangú

.....

szürke, téli, kabátos, fiú

.....

össze, vissza, beszél

.....

vörös, réz, huzal

.....

közgazdász, szakértő

.....

lélegzet, vissza, fojtva

.....

látástól, vakulásig

.....

sok, éves, átlag

.....

közlekedés, meteorológiai, jelentés

.....

3. Tanári képzések neve

Jogszánya határozza meg, hogy a felsőoktatási intézmények milyen tanári képzéseket adhatnak ki a mesterképzésben. A különírt szavakból alkossa meg és írja le helyesen a tanári képzések megnevezését!

játék, és, szabad, idő, szervező, tanár	<i>játék- és szabadidő-szervező tanár</i>
hon, és, népismeret, tanár	.....
angol, nyelv, és, kultúra, tanára	.....
vizuális, és, környezetkultúra, tanár	.....
testnevelő, tanár	.....
magyar, mint, idegen, nyelv, tanára	.....
dráma, pedagógia, tanár	.....
műszaki, rajz, tanár	.....

4. Nyelvtani és irodalmi fogalmak

Melyik a szabályos írásmód? Karikázza be a helyes változatot!

magánhangzó harmónia	magánhangzó-harmónia
novelláskötet	novellás kötet
terminus technicus	terminus technikus
múlt idő jel	múltidő-jel
mutató névmás	mutatónévmás
módosító szó	módosítószó
szinonima	szinoníma
barokk- kori költészet	barokk kori költészet
szinkron jelenségek	szinkrón jelenségek

B feladatlap

1. Kötőjellel, nagykötőjellel vagy kötőjel nélkül

Írja le példáinkat a szükséges kötőjelekkel kiegészítve!

Osztrák Magyar Monarchia	<i>Osztrák–Magyar Monarchia</i>
Habsburg ház	.....
Geiger Müller számlálócső	.....
Árpád kori leletek	.....
Duna menti település	.....
Forma 1 verseny	.....
Urál hegység	.....
kutya macska barátság	.....
1914 1918 között	.....
magyar angol szakos	.....
júliustól szeptemberig	.....
József Attila díj	.....
Bajcsy Zsilinszky Endre	.....
Nosztty fiú	.....

2. Tulajdonnévből melléknévi alakulat

Írja le a tulajdonnévből –-i, -s vagy -beli képzővel – alkotott melléknévi alakulatot!

Nemzeti Színház	.....
Kis Rabló étterem	.....
Magyar Idők (napilap)	.....
Helsinki	.....
Kincskereső kisködmön (Móra F.)	.....
Kent grófság	.....
Goethe	.....
Petőfi híd	.....
Kazinczy Ferenc Alapítvány	.....
Coventry	.....
Karlovy Vary	.....

3. Elváltás

Válassza el minden lehetséges helyen a következő szavakat!

általános	ál-ta-lá-nos
szemüvegesek	.....
Pálffy	.....
karosszéria	.....
Belgrád	.....
infláció	.....
esernyőitek	.....
demonstrátor	.....
legutolsó	.....
absztrakt	.....
Maupassant	.....
gazdasszonnyal	.....
legeslegjobb	.....
Bordeaux	.....

4. Kakukktojás

Mindegyik csoportban egy hibás alak található. Húzza át, majd írja le helyesen a kipontozott részre!

hagyja	Tallinn-nál	metaforikus	Buenos Aires-i
higyje	a Batthyányak	allegro	Mikszáth Kálmán-os
nőjön	Oslóban	diktatórikus	voltaire-izmus
lőtök	Merkel-lel	allegórikus	tel-avivi
ródd meg	Madáchcsal	narkózis	hawai
.....	.....	.....	.....

A feladatlap – Megoldási kulcs

1. Rövid vagy hosszú?

Rövid vagy hosszú magánhangzóval, illetőleg mássalhangzóval írjuk a szavakat?

bújócska	bujkál
ízzé-porrá	íz-ig-vérig
dülöngél	csuvas
messzely	cikcakk
roló	szívesen
attrakció	bennfentes
utolér	virágfüzér
nedű	menyegző

2. Egybe, külön vagy kötőjellel?

Alkosson szó szerkezeteket vagy összetételeket a megadott szavakból!

szak, dolgozat, védés	szakdolgozatvédés
ki, be, szaladgál	ki-be szaladgál
konferencia, szervező, bizottság	konferenciaszervező bizottság
idegen, nyelvi, lektorátus	idegen nyelvi lektorátus
tizenötöd, rangú	tizenötödrangú
szürke, téli, kabátos, fiú	szürke télikabátos fiú
össze, vissza, beszél	összevissza beszél
vörös, réz, huzal	vörösréz huzal
közgazdász, szakértő	közgazdász szakértő
lélegzet, vissza, fojtva	lélegzet-visszafojtva
látástól, vakulásig	látástól vakulásig
sok, éves, átlag	sokéves átlag
közlekedés, meteorológiai, jelentés	közlekedésmeteorológiai jelentés

3. Tanári képesítések neve

Jogszánya határozza meg, hogy a felsőoktatási intézmények milyen tanári képesítéseket adhatnak ki a mesterképzésben. A különírt szavakból alkossa meg és írja le helyesen a tanári képesítések megnevezését!

játék, és, szabad, idő, szervező, tanár

hon, és, népismeret, tanár
angol, nyelv, és, kultúra, tanára
vizuális, és, környezetkultúra, tanár
testnevelő, tanár
magyar, mint, idegen, nyelv, tanára
dráma, pedagógia, tanár
műszaki, rajz, tanár

játék- és szabadidő-szervező tanár

hon- és népismerettanár
angol nyelv és kultúra tanára
vizuális- és környezetkultúra-tanár
testnevelő tanár
magyar mint idegen nyelv tanára
drámapedagógia-tanár
műszakirajz-tanár

4. Nyelvtani és irodalmi fogalmak

Melyik a szabályos írásmód? Karikázza be a helyes változatot! Itt dőlt kövér betűvel jelöljük!

magánhangzó harmónia	magánhangzó-harmónia
novelláskötet	novellás kötet
terminus technicus	terminus technikus
múlt idő jel	múltidő-jel
mutató névmás	mutatónévmás
módosítószó	módosító szó
szinoníma	szinoníma
barokk-kori költészet	barokk kori költészet
szinkron jelenségek	szinkrón jelenségek

B feladatlap – Megoldási kulcs

1. Kötőjellel, nagykötőjellel vagy kötőjel nélkül

Írja le példáinkat a szükséges kötőjelekkel kiegészítve!

Osztrák Magyar Monarchia

Habsburg ház
Geiger Müller számlálócső
Árpád kori leletek
Duna menti település
Forma 1 verseny
Urál hegység
kutya macska barátság
1914–1918 között
magyar angol szakos
júliustól szeptemberig
József Attila díj
Bajcsy Zsilinszky Endre
Noszty fiú

Osztrák–Magyar Monarchia

Habsburg-ház
Geiger–Müller-számlálócső
Árpád-kori leletek
Duna menti település
Forma–1 verseny (Forma–1-es verseny)
Urál hegység
kutya-macska barátság
1914–1918 között
magyar–angol szakos
júliustól szeptemberig
József Attila-díj
Bajcsy-Zsilinszky Endre
Noszty fiú

2. Tulajdonnévből melléknévi alakulat

Írja le a tulajdonnévből –i-, -s vagy -beli képzővel – alkotott melléknévi alakulatot!

Nemzeti Színház
Kis Rabló étterem
Magyar Idők (napilap)
Helsinki
Kincskereső kisködmön (Móra F.)
Kent grófság
Goethe
Petőfi híd
Kazinczy Ferenc Alapítvány
Coventry
Karlovy Vary

nemzeti színházi / színházbeli
Kis Rabló éttermi /étterembeli
Magyar Idők-beli
helsinki
Kincskereső kisködmön-beli
Kent grófsági / grófságbeli
goethei (esetleg: goethés, pl. stílus)
Petőfi hídi
Kazinczy Ferenc alapítványi
coventryi
Karlovy Vary-i

3. Elvlasztás

Válassza el minden lehetséges helyen a következő szavakat!

általános
szemüvegesek
Pálffy
karosszéria
Belgrád
infláció
esernyőitek
demonstrátor
legutolsó
absztrakt
Maupassant
gazdasszonnyal
legeslegjobb
Bordeaux

ál-ta-lá-nos
szem-ü-ve-ge-sek
Pál-ffy
ka-rosz-szé-ri-a (vagy: ka-rosz-szé-ria)
Belg-rád
inf-lá-ci-ó (vagy: inf-lá-ció)
es-er-nyő-i-tek
de-monst-rá-tor
leg-u-tol-só
abszt-rakt
Mau-pas-sant
gazd-asz-szony-nyal
le-ges-leg-jobb
Bor-deaux

4. Kakukktójás

Mindegyik csoportban egy hibás alak található. Húzza át, majd írja le helyesen a kipontozott részre!

hagyja	Tallinn-nál	metaforikus	Buenos Aires-i
higyje	a Batthyányak	allegro	Mikszáth Kálmán-os
nőjön	Oslóban	diktatorikus	voltaire-izmus
lőtök	Merkel lel	allegorikus	tel-avivi
ródd meg	Madáchcsal	narkózis	hawai
higye	Merkellel	allegorikus	hawaii

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefon egyeztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A MAGYAR NYELV KÖNYVE

Szerkesztette: A. Jászó Anna

24 cm, 824 oldal, ára 3780 Ft

ÚJ UTAK AZ ANYANYELVI NEVELÉSBEN ÉS A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN (Tanulmányok)

24 cm, 172 oldal, ára 2415 Ft

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Demeter Katalin: ÉRTÉKŐRZÉS (Tanulmányok)

20 cm, 192 oldal, ára 2520 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I-II.

200 külföldi író portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 764 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Adamikné Jászó Anna: JÓKAI ÉS A RETORIKA

24 cm, 263 oldal, ára 2520 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Raátz Judit – Tóth Etelka (szerk.): A BEMUTATÓ BESZÉD

A 16. Kossuth-szónokverseny beszédei és a verseny keretében rendezett tudományos konferencia előadásai.

24 cm, 272 oldal, ára 2520 Ft

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

Benczik Vilmos: NYELV, ÍRÁS, IRODALOM

kommunikációelméleti megközelítésben

24 cm, 332 oldal, ára 2240 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276

E-mail: trezorkiado@t-online.hu * Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.